



SON DÖNEM OSMANLI ÂLİM VE EDİPLERİNDEN RUSÇUKLU MEHMED HAYRİ VE SİYER-İ FÂRÛK İSİMLİ ESERİ*

*Fatih KOYUNCU***

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarına hâkim olmasıyla bölgede bilim, kültür ve sanat alanında önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Her bir şehri ayrı bir kültür merkezi olan Balkanlarda birçok âlim, şair ve edip yetişmiştir. Balkanlardaki önemli kültür merkezlerinden biri, Zarifi ve Beyani gibi Divan Edebiyatı'nın önde gelen isimlerine beşiklik etmiş olan Rusçuk'tur. Burada doğan âlim ve ediplerden biri de Osmanlı'nın son döneminde yaşamış Mehmed Hayri'dir. Hayatı hakkında fazla bir bilgi olmayan Rusçuklu Mehmed Hayri daha çok gazete ve mecmualardaki yazılarıyla tanınmıştır. Çeşitli illerde memuriyet vazifelerinde bulunan Rusçuklu Mehmed Hayri, Muallim Naci'nin de dost yazılarının yer aldığı "Süha" isimli bir mecmua çıkarmış ve burada daha çok Klasik Türk Edebiyatı alanında yazılar kaleme almıştır. Klasik gelenekte şiirler yazan Rusçuklu Hayri'nin beş eseri tespit edilmiştir. Bunlardan biri Hz. Ömer'in hayatından bazı önemli kesitleri anlattığı *Siyer-i Fârûk* isimli mensur eseridir. 1303/1885 yılında matbu olarak basılan kitapta yazar öncelikle Hz. Ömer'in künyesini ve müslüman olmasını izah etmiştir. Daha sonra Hz. Ömer'in faziletlerini, onun zamanında yapılan Suriye, İran ve Filistin seferlerini; özellikle de Kadisiye Savaşını daha detaylı olarak ele almıştır. Eser son olarak Hz. Ömer'in şehit edilmesi ve hilyesinin anlatılmasıyla son bulur. Rusçuklu Hayri'nin şairliği ve belâğata vâkıf olması yazarın üslubunu etkilemiştir. Bu çalışmada Rusçuklu Mehmed Hayri hakkında bilgi verilmiş ve adı geçen kitap üzerinde inceleme yapılarak eserin metni neşredilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Divan Edebiyatı, Hz. Ömer, Mehmed Hayri.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Arş. Gör., Celal Bayar Üni. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl., El-mek: fkoyuncu06@gmail.com

LATE OTTOMAN SCHOLAR AND LITERATEUR MEHMET HAYRI FROM RUSE *SIYER-I FARUK* NAMED WORK

ABSTRACT

The important developments are seen the area of Science culture and art, when The Ottoman Empire to dominate the Balkan territory. Each city has a separate cultural center in the Balkans many scholars, literateur and poet were trained. One of the most important cultural centers is Ruse in the Balkans, where was the seat leading names of Divan Literature like Zarifi ve Beyani one of the ccholar and literateur, grown there Mehmet Hayri from Rusçuk at the late Ottoman. Not much is known about the life of Mehmet Hayri from Ruse is well-known for his writings in more newspapers and magazines. Mehmet Hayri from Ruse has held various provincial civil service duties; was published corpus where was in Muallim Naci's friends writings, named "Süha" and mostly he written at about classical turkish literature in there. *Siyer-i Fârûk* is one of these prose works mentioned about the Hz. Omer life. The authour has explained Hz. Omer's identifies and was a muslim in his book has published as printed in 1303/1885. Then he has worked through the virtues of Hz. Omer, in his time with Syria, Iran and the Palestinian campaigns, especially Kadisiye battle. The work, lastly ends by explaining the martyrdom of Hz. Omer and his hilyes. The poes of Hayri from Rusçuk and has known rhetoric influenced his wording. In this work, given information about the Mehmet Hayri from Ruse and the book, mentioned was published by given an examination.

STRUCTURED ABSTRACT

Interest of Turks to the Balkan territory has been related to from the early history. Lots of people have immigrated to these areas, especially at the time of the Ottoman Empire. Edirne, Gelibolu, Vardar, Uskup, Belgrad and cities such as this had been an important cultural center, until the conquest of Istanbul. Many mosques, madrasahs and libraries had been made in this area.

Until recently the Ottaman Empire, it has grown up a lot of poets in the Balkan territory. It has been known about eighty five poets in Bulgaria where located in the Balkan territory. In this context, the city of Ruse, where is located in Bulgaria, has led to the most important person to Classical Turkish Literature. One of these writers and schoolman, lived in there, is Mehmed Hayri.

There is no accessible information in the literature about when Hayri lived in the Ruse is born. We understand that he grows in Ruse, because the author puts his personal record of Ruse in his writers and works. Information about life of Hayri is deduced from the newspaper articles and works. The author published Süha journal which had got friendly writing of Muallim Naci in 1882. He wrote article about area of Classical Turkish Literature in that journal. His first articles are encountered in Hizmet newspaper at İzmir press. Mehmed Hayri took part in some tenure as a public servant after 1885 in governorship of

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/ 16 Fall 2015



Aydın city. He was appointed in lieutenant governor of Kırşehir flag in 1900. It is no data about when the author (Hayri) died.

Mehmed Hayri dominates religious and literal information, as far as we understand his article and works. It shows that knowledge of religious science of the author from called *Siyer-i Fârûk* explained shortly life of Hazrat Umar and also written *Hediyetü'l-İhvân* concerning catechism to issues. Mehmed Hayri wrote several articles in newspapers and published magazine himself. He explained some couplet with Arabic and Persian which is get them important person and introduced some poets at the *Sûha* magazines'. He also wrote poems which are suitable with ottoman poems tradition. He has a fluent and more understandable style.

Mehmed Hayri understood that poetry get written from his article and works. Hayri has a ode at *Sûha* magazines'. The article (na't) which 46 couplet called at the end of the *Kaside-i Bürde Şerhi*, was written by Mehmed Hayri. There are five works a part of as a textbook including literal and religious which are published in Istanbul and Izmir. These works are called *Türkçe Kaside-i Bürde Şerhi-Hediye*, *Belâgat*, *Avâmîl Tuhfesi*, *Hediyetü'l-İhvân*, *Siyer-i Fârûk*.

As far as its known, *Siyer* (prophetic biography) is plural form of 'siret' meaning behavior, character, status, one' morality and life story of prophetic. *Siyer*, as term has used for science field including Hz. Muhammed's life, personality and struggle military service. The *Siyer*, word in the name of this work reviewed subject has being used according to the dictionary meaning instead of term meaning. We analyze some section of Hz. Umar's life at this work.

It is shown that Hz. Umar subjected of discussion in the Classical Turkish Literature. It is mentioned the four Khalifs more "na't" section at the poet's divan. If the poets tell from fairing people praising encomia part, exactly this likened person is Hz Umar. It praise that four Khalifs under the title of "Medh-i Çehar-yâr-ı Güzîn" at the *Mesnevi* after the prophet Muhammed's as section and miracle if available na't. It has been praised by emphasizing to Hz. Umar who is second one from four Khalifs because of his more equitable behavior.

Hayri, touched on coverage to some important event Hz. Umar life at the so-called *Siyer-i Fârûk*, especially detailed Iran's conquest. Mehmed Hayri accounts for why he wrote under the title of "Hutbe" firstly and he forgives from readers for mistakes. Then by, he explains personal record of Hz. Umar and gets across why killing Hz. Muhammed was given this mission to him.

Secondly, the author sets for phase to be Muslim of Hz. Umar. Hereby, the case which between Hz. Umar and his sister with her husband resultant event of encountered had been expressed. The event which Hz. Umar come up with from some verse of Quran read by themselves at their home have been put across.

As the third, merits of Hz. Umar and events praising of him has been mentioned. It is emphasized that he carried provisions to poor people and also his practices at his Khalif time.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/ 16 Fall 2015



As the forth, it is mentioned that issue which was Yermuk battle and conquer of Syria and especially, Halid bin Velid is discharged and get instead Ubeyde. After that, especially it has been referred that expeditions frighten side of the Persian period of Hz. Umar. It has been accounted deeply for Kadisiye battle in this section. Besides, it is mentioned that Jordan took hold and Hz. Umar went to Al-Quds by conquest Palestine.

In the last section of work has been explained that Hz. Umar was martyred by Ebū Lülüe and was interred to Ravza-i Mutahhara. Afterwards, it was given information about character of Hz. Umar. It has been expressed that Hz. Umar is tall, white skin, white beard, bald. That work which is published as printed end up with Hz. Umar qualifications.

As a result, this book which is talking about Hz. Umar was pressed in Aydın printing house at the 1303/1885 year. This text which is non-bulky work has got fifty pages. Life of Hz. Umar has been explained in a sort of way compendious. Mehmed Hayri wrote volubly up style-literaty. The author who prefers further and middle prose simple text has included Persian and Arabian words and noun phrase at his work. That used words have been watched out knowledge words rather than archaic words. Besides the author applied moral quality for fluency. The editor benefitted from verse of Quran and Hadith (the prophet Muhammed's sayings) for explaining at issue and he explained some in the text Hadith and verse of Quran.

This work which has example of last of Classical Literature prose was of different called Siyer as autocephalous a in terms of telling life of Hz. Umar. This text which was analyzed extracted by us has a place in regarding Hz. Umar's life when compared the between others.

Keywords: Balkans, Divan Literature, Hz. Omer, Mehmed Hayri.

Giriş

Avrupa'nın güneydoğusunda yer alan Balkan topraklarında Türkler tarihin erken dönemlerinden itibaren yoğun olarak yaşamış ve özellikle Osmanlı Devleti zamanında bu bölgeye çok fazla akın olmuştur.¹ İstanbul fethedilinceye kadar Osmanlı Devleti'nin önemli kültür merkezleri arasında Edirne, Gelibolu, Vardar Yenicesi, Üsküp, Belgrad, Prizren gibi Rumeli ve Balkan şehirleri bulunmaktaydı. Balkan topraklarında uzun süren Osmanlı hâkimiyeti (1354-1912) sayesinde bölgede istikrar sağlanmış ve bilhassa bilim, kültür ve sanat gibi alanlarda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Birçok cami, medrese, mektep, kütüphane ve tekke inşa edilmiştir. (İsen, 2009: 1-2)

Balkanlarda özellikle 16. asırdan itibaren edebiyat sahasında birçok şair yetişmiştir. Bu bölgede âlim ve ediplerin yetişmesi Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar devam etmiştir. Balkanların edebî kadro açısından zengin olmasında Osmanlı yöneticilerinin sanata ve sanatçıya verdiği önem etkili olmuştur. Tezkirelerden elde edilen bilgilere göre Osmanlı şairlerinin yaklaşık üçte biri Balkan topraklarında doğup büyüyen kişilerden oluşur. (İsen, 1997: 67-70) Bunlar arasında Şem'i, Hayretî, Usûlî, Âşık Çelebi, Taşlıcalı Yahya, Mostarlı Hasan Ziyâ'î, Bosnalı Sâbit önde gelen şairlerdendir.

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Halil İnalcık, "Türkler ve Balkanlar", *Bal-Tam Türklük Bilgisi*, 3, 2005, s. 20-44.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/16 Fall 2015



Bugünkü Bulgaristan sınırları içinde kalan Filibe, Niğbolu, Rusçuk, Şumnu, Silistre gibi şehirlerde de birçok şair yetişmiştir. Şair tezkirelerine bakıldığında Bulgaristan doğumlu seksenin üzerinde şaire rastlanılmaktadır. (Kılıç-Bülbül, 2007: 50) Bulgaristan’da yer alan Rusçuk şehri, tezkire yazarı Beyânî ve Zarîfî gibi Klasik Türk Edebiyatı’nın önde gelen isimlerine beşiklik etmiş bir yerdir. Buralı âlim ve ediplerden biri de Rusçuklu Mehmet Hayri’dir. Osmanlının son döneminde yetişen Hayri Bey, özellikle gazete ve mecmualardaki edebî yazıları ve kaleme aldığı eserleriyle tanınmıştır.

1. Rusçuklu Mehmed Hayri

II. Abdülhamit döneminin şair ve yazarlarından olan Rusçuklu Hayri’nin ne zaman doğduğu hakkında kaynaklarda bir bilgiye rastlanılmamıştır. Müellif, yazılarında isminin başında Rusçuklu olduğunu belirttiği için onun Rusçuk’ta doğduğu veya ailesinin Rusçuklu olduğu söylenebilir. Yazarın hayatı hakkındaki bilgiler matbuattaki yazılardan ve *Aydın Vilâyeti Salnâmesi*’nden çıkarılmaktadır. Rusçuklu Hayri’nin nasıl bir eğitim aldığı bilinmemekle birlikte eserlerinden ve yazılarından anlaşıldığı kadarıyla iyi bir tahsil görmüş ve edebiyata vâkıf birisidir. Mehmed Hayri 1930’lu yıllarda valilik yapmış olan Mithat Bey’in babası ve Tercüman-ı Hakikat yazarlarından Ali Muzaffer Bey’in dayısıdır. Mehmed Hayri 1882 yılında İstanbul’da Muallim Nâcî’nin dost yazılarının bulunduğu “Süha” mecmuasını çıkarmıştır. Bu mecmuada Klasik Türk Edebiyatı alanında yazılar kaleme almış ve bazı genel kültür konularına değinmiştir. 1886 yılından itibaren İzmir basınındaki ilk yazılarına Hizmet gazetesinde rastlanılmaktadır. Yazarın Aydın gazetesini bir süre çıkardığı bilinmektedir. Hayri Bey, Aydın valiliğinde 1885’ten itibaren bazı memuriyetlerde bulunmuştur. Meclis-i İdare Başkâtibi olarak bir süre görev yapmış daha sonra vilayet mektupçusu olmuştur. Başkâtipliği sırasında İzmir İdâdîsi’nde Lisân-ı Osmânî ve Hat muallimi olarak görev yapmıştır. Bu yıllarda birçok komisyonda yer almıştır. 1898 Aralık ayında “rütbe-i ulâ sınıf-ı evvel”liğine terfi ettirilen yazar, 1900 yılının Haziran ayında İzmir’den ayrılarak Kırşehir Sancağı mutasarrıflığına tayin edilmiştir. Hayri Bey’in Kırşehir’e tayininden sonra hangi görevlerde bulunduğuna ve ölüm tarihine dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.² (Huyugüzel, 2000: 343-344)

Rusçuklu Mehmed Hayri, eserlerinden ve yazılarından anlaşılabileceği üzere dinî ve edebî bilgiye vâkıftır. Yazarın dinî ilimlere olan vukûfiyetini Hazret-i Ömer’in hayatını kısaca anlattığı *Siyer-i Fârûk* isimli eseri ve yaratılış, akâid ve ilmihâlâ dair meselelere kısaca değindiği *Hediyetü’l-İhvan* adlı eseri göstermektedir. Hayri Bey kendisi mecmua çıkarmış ve birçok gazetede yazılar yazmıştır. Süha mecmuasında bazı şairleri tanıtmış, muhtelif şahıslardan seçtiği veciz Arapça ve Farsça bazı beyitleri izah etmiştir. Rusçuklu Hayri Divan şiiri geleneğine uygun şiirler de yazmıştır. Daha çok anlaşılır ve akıcı bir üsluba sahiptir. Yazarı daha iyi tanımak için Süha mecmuasındaki bir yazısı örnek olarak aşağıda verilmiştir:

“Fuzûlî-i Bağdâdî

Müşârun ileyh beyne’ş-şu‘arâ birinci dereceyi hâ’iz şâir-i muhterem ve fenn-i inşâ vü kitâbetde dahi mümtâzu’l-akrân bir edîb-i ekremdir. Kendisi Bağdâdlı ve asıl ismi dahi Mehmed’dir. Çocukluğunda beyne’l-ihvân “Molla Mehmed” nâmıyla yâd olunmakda olduğu hâlde ahîren meslek-i şâ’iriyete sâlik olarak şiirde ise “Fuzûlî” tahallüs eylediğinden bu nâm ile marûf ve meşhûr-ı enâm olmuştur. Hangi târîhde tevellüd eylediğine dâir tettebbu’ olunan tezkirelerde bir güne işaret tesâdüf olunamayıp şu kadar ki müşârun ileyh târîh-i hicretin tokuzuncu asrı ricâlinden olarak tokuz yüz yetmiş târîhinde terk-i dağdağ-i hayât eylemiştir. Merhûm-ı müşârun ileyh âşıkâne bir tabî’ata mâlik olduğu cihetle eş’ârı sevk-i tabî’atla söylenmiş âsardan olduğundan pek

² Ayrıca bk. Mehmet Arslan, “Mehmed Hayri Bey, Rusçuklu”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://www.turkdebiyatiiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2256>.

latîf ve rekâketden ârîdir. Eş'ârını hâvî mükemmel bir dîvânı olduğu gibi *Leylâ vü Mecnûn*'un ahvâlini musavver bir manzûmesi ve Fârisî olarak bir de *Sâkînâme*'si vardır.

Hüseyin Vâiz merhûmun nesren bir kitâbını dahi *Hadîkatü's-sü'edâ* nâmıyla Türkçeye tercüme eylemiştir ki aslıyla tercümesine nazar-ı im'ân ile bakıldığı halde Fuzûlî merhûmun tercümesi fâ'ik olduğu ve hattâ aslında bu şîve vü letâfet olmadığı itirâf olunur.

Fuzûlî merhûmun derece-i hüner ü marifetini cennet-mekân Sultân Süleymân Hân hazretleri dahi Bağdâd'ı teşrîflerinde bi't-takdîr kendisine güzel iltifât buyurmuşlardır. Hâkân-ı müşârun ileyhî medh ü sitâyîşini hâvî olarak Fuzûlî'nin güzel kasîdeleri varsa da risâlemizin bu cüz'üne sığmadığı cihetle ileride derc olunmak üzere te'hîri tensib edilmiştir.

Ziyâ Pâşâ merhûm Fuzûlî'nin derece-i kemâlini *Harâbât*'ında şu:

Yanıkdır o âşıkın kitâbı

Nazmında kokar ciger kebâbı

Etmez gazelinde fikr-i san'at

San'at olur anda bî-sınâ'at

Peyrevleri olmaz ana emsâl

Taklîd olunur mu kâl ile hâl

beyitleriyle tarîf eylemiştir ki fi'l-hakîka müşârun ileyhî âsâr-ı âşıkânesi pek sûzişlidir. Hatta matla'ı şu:

Saçma ey göz eşkden gönlümdeki odlare su

Kim bu denlü tutuşan odlare kılmaz çâre su

beyti olan na'tı ancak Fuzûlî'ye mahsûs sûz-efgen ve âşıkâne bir edâyı hâ'izdir." (Hayri, Fuzûlî-i Bağdâdî, 1300: 22-24)

Hayri Bey daha sonra "Bazı Ebyât" başlığı altında üç İranlı şairden birer beyite yer verip Türkçeye aktarmıştır.

پسران را کند دو کار خراب

(Hâtifi) هوس زینت و هوای شراب

Gençleri iki şey harâb eder: Birisi zînet hevesi, diğeri de şarâb hevâsıdır.

خرج اکر از کیسه مهمان بود

(Selîm-i Tahrânî) حاتم طائی شدن اسان بود

Masraf eğer misâfirin kesesinden olur ise Hâtem-i Tâ'î gibi sehâvetli olmak kolay olur.

درد در عالم ار فراوانست

(Hakîm-i Senâ'î) هر یکی را هزار درمانست

Âlemde derd eğerçi hesâbsızdır, fakat her bir derde bin dermân vardır." (Hayri, Bazı Ebyât, 1300: 25)

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/16 Fall 2015



Rusçuklu Hayri'nin şiir kaleme aldığı yazılarından ve eserlerinden anlaşılmaktadır. Hayri Bey'in Süha mecmuasında "felek" redifli bir gazeli bulunmaktadır. Rusçuklu Hayri'nin aruzun "fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün" kalıbını kullanarak yazdığı gazel aşağıda verilmiştir:

"Kevkeb-i bahtıma gör kim ne füsûn etdi felek

Nûr-ı memdûdını maksûr u zebûn etdi felek

Kan akar dîdelerimden elem-i dehr ile hep

Çün iki çeşmimi ser-çeşme-i hûn etdi felek

Etmemek lâzım esef hiç feleğin tavrına kim

Kendi kadrin dahi zulmi ile dûn etdi felek

Kays ikbâl-i asâletle sürerken ömrün

Zülf-i Leylâ ile meclûb-ı Mecnûn etdi felek

Dehrden eyleme ümîd-i vefâ ey Hayrî

Niçe erbâb-ı mezâyayı nigûn etdi felek" (Hayri, Gazel, 1300: 39)

Mehmed Hayri, *Kaside-i Bürde Şerhi* isimli eserinin sonunda 46 beyitlik bir na't kaleme almıştır. Şairin, Hz. Muhammed'i övdüğü na'tından bazı beyitler aşağıda yer almaktadır:

(s.147) "Na't-ı Nebevî

Merhabâ ey enbiyânın nûr u hayru'l-hâtemi

Seyyidü'l-kevneyn hem râz-ı Hudâ'nın mahremi

Zâtını sevdi yaratdı zât-ı pâk için Hudâ

Sensin ey fahr-i rüsûl Hakkın habîb-i ekremi

Fahr ile etdi kabûl ümmetliğin zât-ı Mesîh

Hüsünün hayrânıdır zîrâ Mesîh'in Meryem'i

Menba'-ı kân-ı kerem bahr-i sehâ kim ka'rı yok

Katresi yanında ancak zerre cûd-ı Hâtemî

Şânını takdîr için hakkıyla âcizdir ukûl

Akl idrâk eylemez çün gayb gayr-ı mülhemi

(s.148)

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/ 16 Fall 2015



Seyyidü'l-kevineyn hem sultân-ı dîn ü kâ'inât
Ahmed-i mürsel odur halkın sa'îd ü erhamı

Öyle âyât-ı hakîkat kim nesîm-i hikmeti
Ref' eder endîşe mülkünden zalâm-ı mübhemi
(s.151)

Zikr ü tesbîh ü senâ etdikçe hem ins ü melek
Hak dahi kılsın ana yüz bin selâm-ı sâlimi

Hem dahi olsun tahiyyât u selâm-ı bî-hisâb
Âline ashâbına anlar bu şer'in nâzımı" (Hayri 1299: 147-151)

Rusçuklu Hayri'nin İstanbul ve İzmir'de bir kısmı ders kitabı olarak yayımlanmış dinî ve edebî olmak üzere toplam beş eseri bulunmaktadır

1.1. Türkçe Kaside-i Bürde Şerhi-Hediye: Mısırlı sûfî ve şair Muhammed b. Said el-Bûsîrî'nin Hazret-i Muhammed için yazdığı manzumenin Türkçe tercümesidir. Eser mensur olarak tercüme edilmiş ve 1299/1881 yılında İstanbul'da basılmıştır.

1.2. Türkçe Avâmil Tuhfesi: Osmanlı medreselerinde okutulan Mehmed Birgivî'nin *el-Avâmil* isimli eserinin tercümesidir. Eser 1300/1882 yılında İstanbul'da basılmıştır.³

1.3. Siyer-i Fârûk: Bu eser hakkında aşağıda detaylı bilgi verilmiştir.

1.4. Hediyyetü'l-İhvân: İnsanın yaratılışı, itikad, amel ve ilmihal bilgilerinin yer aldığı konuları kısaca izah eden bir kitaptır. Eser 1304/1886 yılında Mehmed Hayri'nin Aydın Vilayeti İdare Meclis Başkâtıplığı sırasında Aydın vilayet matbaasında basılmıştır.⁴

1.5. Belâgat: Mehmed Hayri, Aydın Vilayeti İdare Meclis Başkâtibi ve İzmir Mekteb-i İdâdisi Lisân-ı Osmânî muallimi iken bu kitabı adı geçen okulda okutulmak üzere hazırlamıştır. 1308/1890 yılında basılan bu kitap otuz beş dersin yer aldığı muhtasar bir belâgat kitabıdır.⁵

2. Siyer-i Fârûk

Siyer davranış, hal, âdet, bir kimsenin ahlâkı, seciyesi ve hayat hikâyesi anlamlarına gelen "sîret" kelimesinin çoğuludur. Siyer kelimesi terim olarak Hz. Muhammed'in hayatını, şahsiyetini, siyasi ve askerî mücadelelerini konu alan bilim dalı için kullanılmaktadır. (Fayda, 2009: 319) İnceleme konusu edilen bu eserin ismindeki "siyer" kelimesi terim anlamı yerine sözlükteki manasına göre kullanılmıştır. Bu eser Hz. Ömer'in hayatından bazı kesitleri aktarmaktadır.

Klasik Türk Edebiyatı metinlerinde Hz. Ömer'in bahis konusu edildiği görülmektedir. Şairlerin divanlarında daha çok na't bölümünde dört halifeden bahsedilir. Şair, medhiye bölümünde öveceği kişinin âdil olduğundan bahsedecekse bu noktada benzeteceği kişilerden biri de Hz. Ömer'dir. Mesnevilerde na'ttan varsa mirâciye ve mucizât bölümünden sonra gelenekte "Medh-i

³ Bk. Rusçuklu Mehmed Hayri, *Türkçe Avâmil Tuhfesi*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1300/1882.

⁴ Bk. Rusçuklu Mehmed Hayri, *Hediyyetü'l-İhvân*, Aydın Vilayeti Matbaası, İzmir 1304/1886.

⁵ Bk. Rusçuklu Mehmed Hayri *Belâgat*, Aydın Vilayeti Matbaası, İzmir 1308/1890; Şükrü Karabiber, *Rusçuklu M. Hayri'nin Belâgat Adlı Eseri*, Bitirme Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul 1971.

Çehar-yâr-ı Güzîn” başlığı altında dört halifenin övgüsü yapılır. Dört halifeden ikincisi olan Hz. Ömer daha çok adaletli olması yönüne vurgu yapılarak övülmüştür. (Ünver, 1986: 436) Aşağıda örnek olarak verilen Hayretî divanındaki bir beyit ve Keçecizâde İzzet Molla’nın *Mihnetkeşân* isimli mesnevisindeki iki beyit meselemiz için örnek teşkil etmektedir:

Fârûkdur birisi dahi adl u dâd idüp

Şer‘ünle virdi rûy-ı cihâna fer ü bihâ (Çavuşoğlu-Tanyeri, 1981: 6)

* * *

Hudâvend-i dîger cenâb-ı Ömer

Le-‘amrûkdeki nükte-i mu‘teber

Bahâr-ı çemen-suffe-i müminîn

Anın ile oldu tamâm erba‘în (Ceylan-Yılmaz, 2007: 9)

Divan edebiyatında Hazret-i Ömer’in konu edildiği türlerden biri de hilyelerdir. Hilye-i Çehar-yâr-ı Güzîn ismiyle dört halifenin fizikî özelliklerinden bahseden eserler kaleme alınmıştır.⁶ Aşağıda bazı beyitlerine yer verilen Cevrî’nin *Hilye-i Çehâr-yâr-ı Güzîn* isimli eserinde Hazret-i Ömer’in hilyesi anlatılmaktadır.

Ki ola gayet ile gendüm-gûn

Habbezâ sun‘-ı Hudâ-yı bî-çûn

Reng-i ruhsâr-ı bahâr-efrûzı

Dinin olmuş idi gül-i nevrûzı

Anın itmişdi Hudâvend-i Celîl

Sidre-i kaddini mevzûn u tavîl

Nakşına dikkat iden böyle didi

Mûydan pîş-i seri sâde idi

İki yanında katı az idi kıl

Her biri eyler idi müşgi hacîl (Erdoğan, 2013: 689-90)

Hiz. Ömer’den bahsedilen edebî türler arasında faziletnâmeler, menkıbeler, cenknâmeler de bulunmaktadır. Hâcegizâde Mustafa bin Mehmed’in *Terceme-i Sad-Kelimât-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn* isimli eserinde Hiz. Ömer’e atfedilen yüz söz vardır.⁷ Ayrıca müstakil olarak Üsküdarlı Sâfî (1862-

⁶ Hilye konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Mehtap Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Âdem Ceyhan *Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Vecizeleri*, Öncü Kitap, Ankara 2006, s. 17-43; Mehmet Atalan, “Cenknâmelerde Hiz. Ebû Bekir, Hiz. Ömer ve Hiz. Osman’ın Yeri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, S.17/1, s.1-13. Hâcegizâde’nin eserindeki Hiz. Ömer’in yüz sözü için bk. Mustafa bin Mehmed, *Kitâbu*

1901)'nin Hz. Ömer'in Müslüman oluşunu anlattığı “İslâm-ı Hazret-i Ömer Yâhûd Bir Hârîka” isimli 253 beyitlik bir mesnevisi vardır.⁸

Hazret-i Ömer'in esas olarak ele alındığı eserlerden biri Rusçuklu Hayri'nin *Siyer-i Fârûk* isimli matbu kitabıdır. Müellif burada genel olarak Hz. Ömer'in hayatından bazı önemli hadiseleri anlatmıştır.

2.1. Eserin Muhteva Hususiyetleri

Siyer adını taşıyan bu eserde geleneğin dışına çıkılıp Hz. Muhammed'in hayatı anlatılmamış, bunun yerine Hz. Ömer'in hayatı ele alınmıştır. Hazret-i Ömer, Fil Vakası'ndan on üç yıl sonra, diğer rivayetlere göre ise büyük Ficâr savaşından dört yıl önce Mekke'de doğmuştur. İslâmı kabul etmesiyle “Fârûk” lakabını almış ve Hazret-i Ebû Bekir'den sonra halife olmuştur. Emîrû'l-mü'minîn tabîri ilk onun için söylenmiştir. Halifeliği döneminde birçok fetih yapılmış ve 644 yılında Ebû Lü'lü'e isimli biri tarafından şehit edilmiştir.⁹

Rusçuklu Hayri, *Siyer-i Fârûk* isimli eserinde genel olarak Hz. Ömer'in hayatından yukarıda da değinilen bazı önemli olaylara yer vermiş, özellikle İran'ın fethine ayrıntılı olarak değinmiştir.

Müellif, öncelikle “Hutbe” başlığı altında eseri kaleme alma sebebini izah eder ve okuyuculardan hatalarının affını talep eder. Hz. Ömer'i medheden yazar onun yüce bir ahlâk sahibi olduğuna vurgu yapar ve sahip olduğu vasıflardan dolayı ona sadece Müslümanların önde gelenlerinin değil melek ve ruhânîlerin de hayran ve meftun olduğunu söyler. Ayrıca onun faziletli, cesur, cömert, hilm ve vakar sahibi, meseleleri çözmede başarılı ve özellikle adaletli olmak konusunda meşhur olduğuna dikkati çekerek övgüsüne devam eder.

Yazar, ikinci olarak Hz. Ömer'in tam isminin Ömer bin el-Hattâb olduğunu, künyesinin Ebû Hafs ve lakabının Fârûk olduğunu ifade eder. Daha sonra Hz. Ömer'e Fârûk lakabının verilme sebebini izah eder. Hz. Ömer'i medhe devam eden müellif onun Müslüman olmasıyla nazil olan ayete yer vererek Hz. Ömer'in yüksek bir mertebeye sahip olduğunu söyler.

Rusçuklu Hayri, üçüncü olarak müşrikler tarafından Hz. Muhammed'i öldürme görevinin ona verilmesini ve Hz. Ömer'in müslüman olma safhasını izah etmiştir. Burada Hz. Ömer'in kız kardeşi ve eniştesiyle aralarında geçen bir hadiseye yer verilmiştir. Hz. Ömer'in kız kardeşinin evinde *Kur'ân*'dan bazı ayetleri okuyup etkilenmesi olayı anlatılmıştır.

Eserde dördüncü olarak Hazret-i Ömer'in faziletlerinden ve onu öven şu hadislerden bahsedilmiştir: “Benden sonra peygamber olsa idi ‘Ömer bin el-Hattâb olurdu.’”, “Göklerde hiçbir melek yokdur ki Hazret-i ‘Ömer’i ta‘zîm ü tevķîr etmesin ve yerlerde hiçbir şeytân bulunmaz ki Cenâb-ı ‘Ömer’den korkmasın.” Hz. Ömer'i medhe devam eden yazar, onun zühd ve takvasını hayatından örnekler vererek izah eder. Müellif, onun halifeliği zamanında yaptığı icaraatlara değinir. Hz. Ömer'e İslâma yaptığı hizmetlerden dolayı “Emîre'l-mü'minîn” denildiğini söyler. Ayrıca Hz. Ömer'in idareciliğinden de bahseden yazar onun devlet meselelerini görüştüğü bir divan teşkil ettiğini aktarır. Hz. Ömer'in ihtiyaç sahiplerine muhakkak yardım ettiğine ve ayrıca sırtında çuval taşıyıp fakirlere erzak dağıtmasına vurgu yapılmıştır.

Şerh-i Sad Kelimât, Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesi, 42 Yu 8181, 39b-69a varakları arası. Hâcegizâde'nin bu eseri eksik bir şekilde sadeleştirilerek yayımlanmıştır. Bk. Ersin Durmuş, *Dört Halifeden Dört Yüz Hikmet Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2015.

⁸ Bu eser için bk. Âlim Yıldız, “Üsküdarlı Sâfi'nin İslâm-ı Hazret-i Ömer Yâhud Bir Harika Mesnevisi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, S. XIII-XIV, s. 219-249.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Fayda “Ömer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, İstanbul 2007, s. 44-51.

Müellfi, beşinci olarak Hz. Ömer zamanında ordusunun harp ilmini öğrendiğini ve birçok zafer kazandığı söyler. Ordusunun bir kolunun Hindistan'a, bir kolunun Türkistan'a ve diğer kolunun ise kuzeybatı Afrika'ya kadar uzandığını ve yapılan bu seferler sonucunda devletin sınırlarının çok genişlediği ifade edilir. Eserde Yermük Savaşı ve Suriye'nin fethi; özellikle Halid bin Velid'in görevden azl edilmesi ve yerine Ubeyde'nin atanması meselesine değinilmiştir. Daha sonra Hazret-i Ömer döneminde özellikle İran tarafına yapılan seferlerden bahsedilmiştir. Bu bölümde Kadisiye Savaşı daha detaylı anlatılmıştır. Savaşın ayrıntıları atanan komutanların isimlerine kadar anlatılmıştır. Ayrıca Ürdün'ün ele geçirilmesi ve Hazret-i Ömer'in Filistin'in fethedilmesiyle Kudüs'e gitmesine değinilmiştir. Hazret-i Ömer zamanında yapılan fetihler sonucu devletin topraklarına dâhil olan yerlerin isimleri zikredilmiştir.

Eserin son bölümünde Hazret-i Ömer'in Ebû Lü'lü'e tarafından namaz kıldırıldığı sırada şehit edilmesi ve Ravza-i Mutahhara'ya defnedilmesinden bahsedilmiştir. Daha sonra Hazret-i Ömer'in hilyesi hakkında bilgi verilmiş; Hazret-i Ömer'in uzun boylu, benzinin kızılığa meyilli ve beyaz olduğu, başında saçının olmadığı ve sakalının ak olduğu ifade edilmiştir. Matbu olarak basılan bu eser Hz. Ömer'in vasıflarının zikredilmesiyle son bulur.

2.2. Eserin Şekil Hususiyetleri

Hz. Ömer'in konu edildiği bu kitap 1303/1885 yılında Aydın Matbaası'nda basılmıştır. Fazla hacimli olmayan bu eser elli bir sayfalık bir metindir. Eserde Hz. Ömer'in hayatı muhtasar bir şekilde anlatılmıştır. Mensur olan bu eserde yazarın şair ve edip olmasının etkileri üslubundan anlaşılmaktadır. Mehmed Hayri akıcı, edebî bir üslupla eserini kaleme almıştır. Daha çok sade ve orta nesri tercih eden yazar, eserde Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalara yer vermiştir. Kullanılan kelimelerin arkaik sözcüklerden ziyade daha çok bilinen kelimeler olmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca yazar eserde akıcılığı sağlamak için secilere başvurmuştur.

(s.5)“Hâzret-i Fârûk, kâffe-i mekârim ü mehâsinin bir mişâl-i mücessemidir ki, ‘âzamet-i iktidârına, ‘ulviyyet-i efkârına yalnız e‘âzım-ı ümem degil, gökdeki ‘ulvîler, kıdsîler bile hayrân u meftûn olmuşlardır.”

“...huzûr-ı füyûzât-nüşûr-ı Hâzret-i peygamberîde (s.10) hâk-i pây-ı risâlete yüz sürüp kelime-i müniciyye-i şehâdeti tilâvetle ravza-i kalb-i sâmilere şecere-i imânı dikdi.”

Müellif konuyu izah etmek için âyet ve hadislerden faydalanmış, bazı âyet ve hadisleri kendisi metin içerisinde izah etmiştir.

(s.7)“Erbâ'iniñ tamâm olduğu gün “ يا ايها النبي حسبك الله و من اتبعك من المؤمنين ” yani “Yâ Muhammed, saña Allâhu Te‘âlâ celse şânuhu ve mü'minlerden saña teba' iyyet edenler yeter.”¹⁰

(s.10)“Ve “ ما فى السماء ملك الا هو يوقر من عمر ولا فى الارض شيطان الا هو يفرق من عمر ” ya'ni “Göklerde hiçbir melek yoktur ki Hâzret-i ‘Ömer’i ta‘zîm ü tevķîr etmesin ve yerlerde hiçbir şeytân bulunmaz ki Cenâb-ı ‘Ömer’den korkmasın.”¹¹ ehadîş-i şerîfesi Fârûk-ı müşârûn ileyh hâkkında şeref-şâdır olmuştur.”

Genellikle muhtasar bir anlatımın bulunduğu eserde müellif Kadisiye Savaşı'nı detaylı bir şekilde anlatmış, buradaki bazı şahısların, komutanların ve yerlerin isimlerini ayrıntılı bir şekilde izah etmiştir.

(s.26)“...fermân-ı işâbet-beyân-ı Fârûk'ı (s.27) şeref-şâdır olduğundan mücibince Nu‘mân bin Muḡarrin ve Yüsr bin Rehm ve Ḥamlete bin Ḥuveyte ve Ḥanzale bin er-Rebi‘ ve Furât bin

¹⁰ Kur'ân-ı Kerim, Enfal 8/64.

¹¹ el-Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, 5/ 7954.

Ḥayyān, ‘Adiyy bin Süheyl ve ‘Uṭārid bin Ḥācib ve Ḳays bin Zūrāre ve el-Eṣ‘as bin Ḳays ve el-Ḥāriṣ İbn Ḥassān ve ‘Āşım bin ‘Amr ve ‘Amr bin Ma’dikerib ve Muğire bin Şu‘be ve Mühennā bin Ḥāriṣe nām zevāt-ı fihām intihāb ve Medāyin’de Yezdicerd cānibine i‘zām olundu. Müşārūn ileyhim Medāyin’e vuşüllerinde ahālī geçidlerine çıkıp anlarıñ ḥüsnüne ve libāslarının sadelighine nazar eder ve şecā‘atlerini ve işābet-i tedbīrlerini taşavvur ve mülāḥaza etmeksizin yalnız zāhir ḥāllerine imāle-i nazarla istiḥfāfkārāne bir şürette yek-digerlerine bakışirlar idi.”

3. Metin¹²

(s. 3) Ḥuṭbe

Fārūḳ-ı ekber ya‘ni şānī-i ḥulefā-yı rāşidīn Cenāb-ı ‘Ömer raḍiya’llāhu te‘ālā ‘anhiñ siyer-i seniyyelerini -velev ḥülāşa suretinde olsun- muşavvir olabilmek üzere şu risāleyi yazmağa başlamadan evvel ḥāṭırına iki şey gelmişdi. Biri Hazret-i Fārūḳ’uñ ‘ulüvv-i derecātı dıgeri de kalemimim bu ‘ulviyeti taşvire iktidārsızlığıyla beraber cūr’eti idi. Şu iki şey arasında bir nisbet-i şaḥiḥa bulamadığım için epeyce düşündüm, taşındım. Nihāyet istid‘ā-yı şefā‘at-ı Fārūḳ mir‘āt-ı fikrimde ziyādesiyle cilve-ger olduğundan yine rūḥāniyyet-i Cenāb-ı müşārūn ileyhden istimdād ederek işbu risāleniñ te’līfine ḥāme-rān-ı mübāşeret ve ḥamd olsun itmāmıyla meydān-ı intişāra vaż‘ı ḥuşūşunda da maẓhar-ı muvaffakiyet oldum. Niyetim ber-minvāl-i muḥarrer Cenāb-ı Fārūḳ’dan istid‘ā-yı şefā‘atden ‘ibāret olduğuna göre, erbāb-ı ḳalem, sā‘ir eserlerim gibi bundaki ḥaṭālarımı da ḥüsn-i niyetime bağışlayıp yüzüme çarpmak mürüvvetsizliğini tecvīz etmezler ümīdindeyim.

Ruşçuklu Ḥayrī

(s. 4)

Siyer-i Fārūḳ

Raḍiyallāhu Te‘ālā ‘Anh

Bi’smillāhi’r-Rahmāni’r-Rahīm

‘Ālemde mekārīm-i alāḳ, ḥüsn-i sīret, ‘adālet, şecā‘at gibi ḥaşā’iş-i celileniñ cümlesini ḥā’iz olmuş ve her şürette ḥüsn-i sīt ü şöhret bulmuş e‘āzım-ı İslām’ıñ terācim-i aḥvālını ḥāvī her naşıl eşer yazılmaḳ lāzım gelirse o eşere muṭlaḳa Fārūḳ-ı a‘zam ‘Ömer bin el-Ḥaṭṭāb raḍiyallāhu ‘anh ḥazretlerinin me‘āşir ü meḥāsini bir dībāce-i zīnet-fezā olmaḳ üzere taḥrīre sezā idüğü ḥiçbir kimseye nezdinde ḳābil-i inkār degildir. Zīrā Fārūḳ-ı a‘zam raḍiyallāhu ‘anh ḥazretlerinin ḥulḳan ve ḥilḳaten cāmi‘ oldukları meḥāsini cem‘ etmiş degil, ḥaṭṭā o meḥāsinden birazını bile ḥā’iz olmuş bir timşāl-i mekārimi gösterebilmek ḥiçbir tārīḥiñ ḥiçbir mü‘ellifiñ ḥā’iz olacağı iktidār dāḥilinde olmaḳ üzere taşavvur edilemez. (s. 5)

Ḥazret-i Fārūḳ, kāffe-i mekārīm ü meḥāsiniñ bir mişāl-i mücessemidir ki, ‘azamet-i iktidārına, ‘ulviyyet-i efkārına yalnız e‘āzım-ı ümem degil, gökdeki ‘ulviler, ḳudsiler bile ḥayrān u meftūn olmuşlardır. Cenāb-ı Fārūḳ, bir ferīd-i kā’inātdır ki, iḥvān-ı ‘izāmından başka cihāniñ en ‘ālī ‘ādilleri, aḳvām-ı beşeriñ eñ muḥterem e‘āzımı müşārūn ileyh ḥazretlerinin ḥāḳpāy-ı ḳudret ü iktidārı olabilecek kadar bir dereceye olsun vāşıl olamamışlardır. İktidārı, ‘ulüvv-i efkārıyla ḳudret

¹² Metinde adı geçen şahıs ve yer isimlerinin tespiti için şu kaynaklardan yararlanılmıştır: M. Faruk Gürtunca (ter.), *Ebü Cafer Muhammed bin Cerīrū’t-Taberī Tarih-i Taberī*, C.3, Sağlam Yayınları, İstanbul Tarihsiz; Mustafa Fayda (ter.), *Ahmed B. Yahyā El-Belāzurī Fütūhu’l-Büldān (Ülkelerin Fethi)*, Siyer Yayınları, İstanbul 2013; Metin Muhsin Bozkurt (hızl.), *Ahmed Cevdet Paşa Kısas-ı Enbiya ve Tevāriḥ-i Hulefā (Peygamberler ve Halifeler Tarihi)*, 2 Cilt, Çile Yayınları, İstanbul 1981; Murat Ağarı, (çev.), *İbn Hurdazbih Yollar ve Ülkeler Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.

ü mehâbeti şevket ü şecâ' atıyla, hilm ü vakârı 'adâlet ü sehvâvetiyle mütenâsib idi. Fezâ'il-i ahlâk u 'adâleti, mehvâsin-i eltâf u 'inâyeti her zulmeti râfî' seyf-i himmet ü şecâ' atı kâffe-i müşkilâtı kâti' u dâfi' idi. Her müşkile karşı kudret ü 'azameti muzaffer, şahid-i muvaffakiyet-i dest-i tedbir ü hikmetinde her şüretle musahhar idi. (s. 6)

Hzret-i Fârûk-ı a'zamî'nin ism-i sâmilî 'Ömer bin el-Hattâb ve künyeleri Ebû Hafş ve lakabları Fârûk'dur. Nisbet-i şerîfleri 'Ömer bin el-Hattâb bin Nüfeyl bin 'Abdü'l-Uzzâ bin Riyâh bin 'Abdullâh bin Zürrâh bin 'Adiyy bin Ka'b bin Lü'eyy olup bu şüretle sekizinci batında Hzret-i fahr-i kâ'inât 'aleyh-i efdâlü't-ta'hiyyât ve't-telîmât efendimizin neseb-i pâk-i Risâlet-penâh'larına muntehâ olur. "Fârûk" lakabının sebep-i tesmiyesi hakkında ehl-i siyer bir çok vecihler beyân eylemekde olup bunlardan birisi, Hzret-i müşârun ileyhî'nin İslâm-ı ezeli'sini izhâr buyurdukları gün huzûr-ı kudsiyyet-nüşûr-ı Cenâb-ı Risâlet-penâhî'de dîn-i mübîn-i İslâm'ın hafî tutulmasına bir güne sebep müsta'kil olmadıgından ve hak dîn âşikâr olmak iktizâ eylediginden 'alenen icrâ-yı âyîn-i dîn buyurulmasını istid'a etmeleri üzerine hakk-ı sâmilîlerinde "انت فاروق يا عمر" iltifât-ı füyûzât-gâyâtının lisân-ı mu'ciz-beyân-ı Hzret-i peygamberîden şeref-şâdir olmasıdır. Hzret-i Fârûk, İslâm-ı ezeli'sini izhâr buyurmalarıyla ricâl-i aşhâb-ı güzîn kırk kadar zât-ı âli-kadre bâliğ olduğundan (s. 7) cenâb-ı müşârun ileyh bu şüretle de mütemmim-i erba'in olmak şeref-i 'âlisini ihraz buyurmuşlardır. Erba'inin tamâm olduğu gün "يا ايها النبي حسبك الله و من اتبعك من المؤمنين" yani "Yâ Muhammed, saña Allâhu Te'âlâ celle şânuhu ve mü'minlerden saña teba' iyyet edenler yeter."¹⁴ âyet-i kerîmesi şeref-nâzil olup bu âyet-i celîle me'âliyle daği Cenâb-ı Fârûk'un qadr ü menzilet-i sâmilîleri bir derece-i 'âliyeye irtikâ eylemiştir.

Şikât-ı ehl-i siyerin bu güne kadar müteselsilen işâl eyledikleri haberlere nazaran Cenâb-ı Seyyidü'l-keveyn 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz bir pençşenbih gicesi "Yâ Rab, şu iki kişiden herhangisi sevgili ise anuñla İslâm'ı 'azîz eyle." diye Hzret-i 'Ömer ile Ebû Cehil hakkında du'a buyurmuşlar idi. Bu du'ânın taraf-ı eşref-i Risâlet-penâhî'den ref'-i bâr-gâh-ı Hudâ buyurulduğu gicenin ertesi olan pençşenbih günü şanâdîd-i Kureys, harem-i Ka'be'de tertib-i meclis-i mefsedet ederek bu zümreden Ebû Cehil o sırada Hzret-i 'Ömer'e hitâben: (s. 8) "Yâ 'Ömer, kudret ü heybetin ma'lûm-ı şîgâr u kibâr olduğu hâlde Muhammed (şalla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve selem)'in ecdâdımızın dinine muhâlif yeni bir dîn izhâr etmesine ve eşnâmemize lâ-ye'durru ve lâ-yenfa' diye hakâret-âmîz mu'amelede bulunmasına sükût etmek lâ'yık degildir. Binâ'en 'aleyh dîn ü eşnâmemizin yardımına yetişerek anı öldürmelisin." kelimât-ı cehâlet-beyyinatını tefevvüh eyledi. Bunun üzerine Hzret-i 'Ömer bir timşâl-i gâdab kesilerek ve kılıcını düş-ı gayrete idâ' ederek zâhir hâlde dîn-i İslâm'ı esâsından mahv etmek fikriyle yola revân oldu.

Esnâ-yı râhda Benî Zühre'den izhâr-ı İslâm-ı ezeli eylemiş ve faqat nezd-i 'Ömer'de İslâmiyeti meçhûl bulunmuş olan Nu'aym ra'diyallâhu te'âlâ 'anh mülâkî olarak deverân eden su'âl ü cevâba mebnî 'azîmeti maqşadını Cenâb-ı Nu'aym açmasıyla bu kaşdın ha'fâ-i fâhiş olduğu cevâbını aldı. Cenâb-ı Nu'aym'ın şu cevâbına karşı Hzret-i 'Ömer bütün bütün hiddet ederek müşârun ileyhe: "Sen de mi Muhammed ('aleyhi's-salâtu ve's-selâm)'ın dinine girdin?" hitâb-ı 'itâb-âmîzinde bulundu. (s.9) Lâkin buña cevâben daği dîn-i mübîn-i İslâm'ı kabûl eden yalnız kendisi değil hattâ eniştesiyle hemşiresinin bile şeref-i İslâm'la müşerref oldukları haberini işitti ve bunun üzerine tebdil-i tarîk ederek ve toğrıca hemşiresinin hânesine gidip kapu ardına gizlenerek derûn-ı hânede kırâ'at eylemekde olan "Tâhâ" sûresini dinledi. Bundan sonra Hzret-i Fârûk içeriye girip eniştesiyle hemşiresinin ve derûn-ı hânede gizli olan aşhâb-ı kirâmdan Cenâb-ı Habbâb'ın okudukları şey hakkında enişte ve hemşiresiyle beraber nizâ' eyledikten sonra "süre-i Tâhâ" muharrer olan şâhîfeyi ba'de'l-ğusl eline alarak süre-i "انى انا الله لا اله الا انا فاعبدنى و اقم الصلاة"

¹³ "Sen Fârûk'sun, ey Ömer!"

¹⁴ Kur'an-ı Kerim, Enfal 8/64.

¹⁵ “لذكرى” āyet-i kerīmesine dek kırā‘at ve nūr-ı imān kalb-i sāmīlerinde leme‘ān etmesiyle: “Vallāhi bu beşer sözi degildir, beni Hāzret-i Muḥammed ‘aleyhi’ş-şalātu ve’s-selāma ulaşdırıñ.” ḥiṭābıyla İslām-ı ezelisini izhāra müsāra‘at etdi ve oradan hareketle ‘aleyhi’ş-şalātu ve’s-selām efendimiz ḥāzretlerinin teşrif-i Risālet-penāhi’leriyle müşerref olan ḥāneye gelerek ḥuzūr-ı füyūzāt-nüşūr-ı Hāzret-i peygamberīde (s.10) ḥāk-i pāy-ı risālete yüz sürüp kelime-i müniciyye-i şehādeti tilāvetle ravza-i kalb-i sāmīlerine şecere-i imānı dikdi.

Ber-minvāl-i muḥarrer Hāzret-i Fārūḳ-ı a‘zamıñ izhār-ı nūr-ı imān buyurmaları dīn-i mübīn-i İslām’ıñ ‘alenen icrā-yı aḥkāmı gibi ‘ālī bir neticeyi muntic olarak daha bidāyet-i İslām’ında ‘ulüvv-i şān u kādri zīver-ārā-yı ‘uyūn-ı ümmet olmuşdu. Cenāb-ı müşārün ileyhiñ ‘azamet-i şānı pek çok eḥādīs-i şāḥiḥa-i nebevīye ile i‘lān buyurulmuş ve ezcümle yukarıda derc-i şāḥiḥe-i ihtirām edilen “¹⁶ انت فاروق يا عمر ” ḥādīs-i şerīfi ile “¹⁷ عمر بن الخطاب ” ya‘ni “Benden sonra peygamber olsa idi ‘Ömer bin el-Ḥaṭṭāb olurdu.”¹⁷ Ve “¹⁸ عمر بن الخطاب سراج اهل ما فى السماء ملك الاله ” ya‘ni “Ömer bin el-Ḥaṭṭāb ehl-i cennetiñ sirāc-ı pūr-leme‘āndır.” Ve “¹⁹ يوقر من عمر ولا فى الارض شيطان الالهو يفرق من عمر ” ya‘ni “Göklerde hiçbir melek yokdur ki Hāzret-i ‘Ömer’i ta‘zīm ü tevķir etmesin ve yerlerde hiçbir şeytān bulunmaz ki Cenāb-ı ‘Ömer’den korkmasın.”¹⁹ eḥādīs-i şerīfesi Fārūḳ-ı müşārün ileyh ḥaḳḳında şeref-şādır olmuşdur. (s. 11)

Zühd ü ṭā‘ati bir derece-i ‘āliyye irtikā eylemiş idi ki hemān ekşeriyet üzre ‘ömr-i şerīflerini şiyām u namāz ve ‘ibādāt-ı sā‘ire ile geçirmişlerdir. Ḥavf-ı İlāhī ile keşret-i bükādan mübārek yañaqlarında iki ḥaṭṭ-ı siyāh nümāyān olmuş idi. Tilāvet-i Qur‘ān-ı Kerīm mütemādiyen virdi olup ba‘zı def‘alar Qur‘ān okurken Kelāmullāh’ıñ ‘azamet ü meḥābetine taḥammül edemeyerek düşüp bayılırdı. Bununla beraber meşālīḥ-i ‘ibādıñ rü‘yet ü temşiyetine de zerrece ḥalel vermegi tecvīz buyurmayıp hengām-ı ḥilāfetlerinde şunūf-ı tebe‘asından her ferdiñ imdādına bi‘z-zāt yetişmek herkesiñ rāḥat u refāhiyyetini iltizāmla o uğurda kendi rāḥatlarını fedā eylemek gibi ‘azm-i mürüvvet-mendānesine bütün ḥalk-ı cihānı ḥayrān bırakmışdır.

‘Uhd-i ḥilāfetine vedī‘a olan efrād-ı ümmeti her vecihle sirāb-ı zülāl-i ‘adl ü dād etmek Hāzret-i Fārūḳ’uñ eñ ziyāde iltizām buyurdukları meḥāsin cümlesinden olup ezcümle teba‘ından (s. 12) her erkek ve kız çocuğuñ sā‘ika-i faḳr u zārūretle vaḳıtsız südden kesilerek ṭab‘-ı beşeriñ müsta‘id olduğı tamāmī-i şihḥat-ı vücūdı mānī-i esbāba ḥalkıñ teşebbüs-i mecbūriyetlerine meydān vermemek için o mişillüleri aḳdār u i‘āşe cenāb-ı müşārün ileyhiñ silsile-i meḥāsinine sırasına geçmiş ‘adāletlerinden birisi idi. Meşālīḥ-i ‘ibādıñ faşl ü rü‘yeti zımnında Medīne-i Münēvvere’de bir dīvān-i ‘ālī teşķil ve ‘āmmeniñ meşālīḥ ü umūrını teshīl ile gevher-i girān-bahā-yı ḥilāfete bu şüretle de bir zīnet-i diğeri vermişlerdir.

Emr-i ḥilāfetde göstermiş oldukları ‘adālet ve dīn-i mübīn-i İslām’a eyledikleri ḥidemātıñ ‘ulviyeti cidden ḥayret-baḥş-ı ‘uḳul olmasıyla aşḥāb-ı kirāmdan Muğire bin Şu‘be tarafından zāt-ı Hāzret-i ḥilāfet-penāhilerine: “Yā Emīre’l-mü‘minin” diye ḥiṭāb edilmiş ve ‘adālet ve ḥidemāt-ı Cenāb-ı Fārūḳ’ı zāten taḳdīr ile ḥaḳḳ-ı sāmīlerinde her dürlü ihtirāmla eşer-i tevķir ü ta‘zīm gösteren sā‘ir aşḥāb-ı kirām bu terkīb-i bedī‘iñ dāll olduğı ‘unvān-ı celīli der-‘aḳab istiḥsān ederek

¹⁵ “Muhakkak ki ben, yalnızca ben Allah’ım, benden başka ilāh yoktur. Bana kulluk et, beni anmak için namaz kıl.” (Kur‘ān-ı Kerīm, Tāhā 20/14)

¹⁶ “Sen Fārūksun, ey Ömer!”

¹⁷ Tirmizi, Menakıb, 3646.

¹⁸ Bu rivayet için aşağıda isimleri verilen hadis kitapları incelenmiş; fakat böyle bir ibareye rastlanmamıştır. İbrahim Canan (hızl.), *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, C. 12, Akçağ Yayınları, Ankara 1993; Naim Erdoğan (ter.), *Rūdānı Büyük Hadis Külliyyatı Cem‘ul-Fevāid*, C. 3, İz Yayıncılık, İstanbul 2011; İsmail b. Muhammed el-Aclūnī, *Keşfü’l-Hafā ve Müzīlū’l-İlbās I*, Beyrut 1408/1988; Mehmet Emin Akın (ter.), *İmam Eş-Şevkānī El-Fevāid El-Mecmua Fi’l-Eḥādīs El-Mevdua Mevzu Hadisler*, Medarik Yayınları, İstanbul 2012; Ali Yardım (hızl.), *Şihābū’l-Aḥbār Tercümesi*, Damla Yayınevi, İstanbul 1999.

¹⁹ el-Münāvī, *Feyzū’l-Kadīr*, 5/7954.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/16 Fall 2015



andan sonra Cenâb-ı Halîfeye bu ‘unvân ile ta‘zîm-i ‘âdet edilip binâ’ en ‘aleyh Hazret-i Fârûk-ı (s.13) a‘zam “Emîrû’l-mü’minîn” ‘unvân-ı şeref-beyânına nâ’il olan e‘âzîm-ı hükümdârân-ı İslâm’ın birincisi olmağla da hâ’iz-i şeref-i ‘âzîm olmuştur.

Zamân-ı hilâfesinde ‘adl ü ihsânını ikrâm u iltifâtını görmemiş hiçbir kimse bulunamazdı. Huzûruna hangi fakîr çıksa ni‘met-i Fârûk ile mütena‘im olarak şâkirâne ‘avdet eder, maḥkeme-i ‘adâletine hangi şâhib-i maşlahat mürâca‘at etse alacağı hükmü “الحق يعلو ولا يعلى عليه”²⁰ maẓmûnuyla tefsîrden ve binâ’ en ‘aleyh ‘arz-ı teşekkür ü şenâdan başka diyecek söz bulamayarak Cenâb-ı Fârûk’ın zâkir-i meḥâsin ü maḥâmidî olduğu hâlde geri dönerdi.

Bir kaḥṭ zamânında mâl-i Fârûk’dan bir deve boğazlanıp fuḳarâ-yı beldeye ulaştırılmıştı. O gün akşâmı kendisine ihzâr edilen ta‘âmda devenin çerb ya‘ni yumuşak ve semîz yerlerinden pişirilmiş bir miqdâr et bulundu. Hazret-i Fârûk-ı a‘zam bu etiñ ne olduğunu hâdiminden su‘âl ile aldığı cevâbdan fuḳarâyı boğazlanan devenin etinden ayrılmış (s.14) idüğünü aḥlayınca hâdime ‘itâb ederek ve o eti ehl ü ‘iyâl şâhibi bir fakîrin hânesine gönderterek ke‘l-evvel bir miqdâr kurı ekmek ve biraz da zeyt yağı tenâvülüyle iktifâ ve Cenâb-ı Haḳḳ’a ḥamd ü şenâ eyledi. Bir aralık daḥi balık ârzü buyurarak Eslem ismindeki hâdimini tedârik için göndermiş idi. Eslem çend gün sonra gelerek balığı getirdi ise de bindiği devenin muḫtarib olduğunu Cenâb-ı Fârûk görmekle kendi ârzüsü için ḥayvânın mu‘azzeb olmasını tecvîz etmeyip balığı daḥi bu sebebe mebnî tenâvül buyurmamıştır.

Mekke ile Medîne arasında seyr ü sefer eden yolcular içinde bulunacak fuḳarânın iṭ‘âm u i‘âşeleri zımnında güzergâh-ı tarîḳda bir maḥall-i münâsib inşâ ettirerek ve içine un ve ḥurma ve sâ’ir me‘kûlât koydurarak ismini “Dâru’d-daḳîḳ” tesmiye eylemiş ve bu şüretle ebnâ-yı sebîlîn râḥat u refâhiyetini ikmâl buyurmuştur.

Medîne-i Münevvre’de bulunduğu zamânlar ‘ale’l-ekşer esvâḳ u maḥallâtı tolaşarak ve mübârek arkasıyla zaḥîre tolı bir çuval taşıyarak tûl ve fakîre ḥâtûnlara bi‘z-zât nafaḳa tevzîc buyurur, (s.15) ba‘zı bîvâvegânın âteşlerini yakıp ḥattâ ta‘âmlarını bile pişirirdi. Nefsîyle mücâhede o derecede idi ki, ber-minvâl-i muḥarrer ekşer def‘a yedigi yemek kurı ekmekle zeyt yağından ‘ibâret ve giydigi elbise içinde eñ güzel eñ yeñi ḫırḳa bir kaç yerinden yamalı bulunurdu.

Eşnâ-yı seyr ü seferinde kırlarda, çöllerde çadır altında oturmak kadar râḥatı bile tecvîz buyurmaz ve ancak teşâdüf edeceği bir ağaç gölgesiyle kanâ‘at eylerdi. Ḥattâ bir aralık Rûmlarla gâzâ için ordu-yı hümayûn ile Şâm taraflarına ‘azîmet-i hilâfet-penâhîlerinde melik-i Rûm tarafından aḥvâl-i mevkib-i Fârûk’ı tecessüs için gönderilen ḳurenâdan bir zât ordu-yı hümayûna Tûr-ı Sînâ’da yetişerek ve Hazret-i Fârûk-ı a‘zamı mübârek arkalarında koyun yününden mensûc yamalı bir cübbe ve süvâr oldukları esbîñ eger kaşında aşılı bir ekmek torbası ve şemsiñ ḥarâreti altında şemsiyesiz olduğu hâlde ordunun içini tolaşıp tanzîm etmekde (s.16) olduğunu görerek ‘avdetle Melik-i Rûm’a iḥbâr ve böyle külfetsiz bir ‘askerle muḥârebe etmek düşvâr olacağını iḥtâr eyledigine mebnî melik derḫâl râğîb-ı muşâlaḥa olmuştur.

Şer‘-i şerîfin aḥkâm-ı ‘âdilânesini icrâda ḥâtîr u gönle bakmamak evlâd u ensâbına bile bu bâbda rûy-ı şefḳat göstermemek Cenâb-ı Fârûk-ı a‘zamın kendi nefsinde kemâl-i dikkatle mer‘iyyü’l-icrâ tutduğu merâsim-i ‘âdilâneniñ ‘idâdından idi. Ḥattâ ḥadd-i şer‘î ile maḥkûmun ‘aleyh olan necî-i necîbini aḥkâm-ı şer‘-i münîfiñ icrâ’âtı sırasında fedâ ederek çocuğun maḥkûmun bih olduğu ḥadd-i şer‘iden geri kalan on degnegi cesed-i bî-rûhuna urdurmakla hüküm-i şer‘atîñ –velev kısmen olsun- icrâsız ḳalmasına aşla rızâ göstermediğini işbât buyurmuştur. Şefḳat-i übüvvet evlâda muḥabbet gibi insân için ḥaḳîḳaten ıztırârî olan bir mecbûriyete ḳarşı

²⁰ “Hak üstündür, alt edilemez” (Bk. Mehmet Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, Kesit Yayınları, İstanbul 2013, s. 196).

turmağ lāzime-i ‘adāleti irā’e için kendi ciger-pāresine bile kıymağ ‘ālemde Hāzret-i Fārūḳ-ı a’zamdan evvel hiçbir ‘ādilde görülmemiş idi. (s.17)

Hāzret-i ‘Ömer bin el-Ḥaṭṭāb’ın hā’iz olduğu iktidār u ḳudret bulunduğu mevḳi’deki ‘azamet ve ḳābiliyet kendisi için her dürlü refāhiyet ü rāhata nefsiñ bi’t-ṭab’ temāyül edeceği her nev’i ‘izzete müsā’id iken buralara kat’iyyen imāle-i naẓar iltifāt etmeyerek kendi loğmasını taht-ı tāb’iyyetinde bulunan bir fakīri i’āşeye ḥaşr ile kendisi bir parça ḳurı ekmekle zeyt yağından ‘ibāret ta’āma ḳanā’at ve ciger-pāresini aşla rüy-ı şefḳat göstermeksizin cānib-i şer’-i şerīfden lāyık olan ḥükme fedā ile emr-i İllāhīniñ icrāsına müsāra’at göstermesi yine cenāb-ı müşārun ileyhe maḥşuş ḥaşā’ildendir.

Hāzret-i faḥr-i kā’ināt ‘aleyhi ekmeḷü’t-taḥiyyāt ve’t-teslīmāt efendimizin Mekke’den Medīne-i Münēvvere’ye hicret-i seniyyelerinde ibrāz-ı me’āşir-i şadāḳate şitāb eden eşdiḳā-yı aşḥāb-ı Resūl’ün ḳāfile-sālār-ı iclālī yine Hāzret-i Fārūḳ-ı a’zam idi. Cenāb-ı ‘Ömer bin el-Ḥaṭṭāb’ın rezānet-i tedbīri işābet-i re’yi daḥi yazılmağla yitirilemeyecek meḥāsindendir. Rezānet-i tedbīri işābet-i re’yi ‘ale’l-ekser ‘aleyhi’ş-şalātü ve’s-selām efendimiz ḥāzretlerinin maẓhar-ı taşdiḳ ü tebcīli olmağla (s.18) şeref-yāb olduğu gibi yedi def’ada re’y-i sāmī-i Fārūḳ’un işābetini mutaẓammın āyāt-ı kerīme şeref-nāzil olarak ḳadr-ı ‘ālileri bir ḳat daha şeref ü şān bulmuşdur

Hāzret-i Fārūḳ-ı ekber gibi kāffe-i meḥāsin ü meḳārimi hā’iz olmuş ve şeref-i cihāngīriye maẓhariyetle beraber şahā’if-i siyer-i ḥilāfeti lekesiz ḳalmış hiçbir zāt-ı e’āzım-ı eslāf içinde görülemeyip meḥāsin ü maḥāmid-i Cenāb-ı Fārūḳ’ı ifāde için ne ḳadar sitāyiş yazılsa ‘ulūvv-i derecātına nisbetle ḥaḳīḳaten bir cüz’-i lā-yetecezzā ḳabilinden ḳalır. Sā’ir meḥāsin-i celīle-i ḥilāfet-penāhileri gibi fütūḥātı daḥi ḥaḳīḳaten şāyeste-i ta’zīm olup gerek tertībāt-ı ‘askeriyyede gerek fūnūn-ı ḥarbiyyede göstermiş oldukları mahāret-i aḥlāfī için ‘ādetā bir ders-i ‘ibret ve enmūzec-i ḥareket olacağ ḳadar parlaktır.

Evā’il-i ‘ahd-i ḥilāfet-i seniyyelerinde fenn-i ḥarb henüz teraḳḳī edememiş bir şüretde olduğu ḥāde bu fenn-i celīli himem-i seniyye-i Fārūḳ ḥaḳīḳaten ‘ālī bir mevḳi’a irtikā etdirmişdi ki (s.19) mahāret-i ḥarbiyesi sāḥa-i cihānı ḳarınca gibi ḳaplayan düşmen ordularını pek az bir himmetle cüz’i bir ‘askerle maḥv u perīşān ederek vüs’at-ābād cihānı ‘asākir-i a’dāya hemān teng ü tār eylemiştir. Şavlet-i cihān-gīrānesi bütün cihāna velvele-endāz olup ‘asākir-i manşüresiniñ bir kolu Hindistān ve bir kolu Türkistān ve diğerkolu Afrika ḳıṭ’asının ḡarb-i şimālī vādilerine ḳadar ilerlemiş ve Afrika ordu-yı ḥümāyūmı yigirmi bir sene-i hicriyesinde şecā’atleri dūnyāya dehşet vermiş olan İtalyalıların iki yüz biñ kişilik bir ordusunu Ṭrablusḡarb taraflarında bāzīçe-i dest-i şavletī ederek çil yavrusı gibi taḡıtmıştır.

Cenāb-ı Fārūḳ-ı a’zam radiya’llāhu te’ālā ‘anh mesned-i celīl-i ḥilāfete geldiği zamān en evvel ‘asākir-i İslām’ın tanzīmi mes’elesine teşebbūs buyurup buña da ibtidā ḳumandanların bulunacakları mevḳi’lerle iktidārı mütenāsib ve makām-ı ḥilāfete şadāḳat-ı tāmmeḷeri sābit olmuş zevātdan ta’yin olunmaları ḥuşūşundan başladı. (s.20) İbtidā-yı ‘Irāḳ cihetindeki ‘asākir-i İslām’ın emīri Ḥālid bin Velīd radiyallāhu te’ālā ‘anhdan min cihetin şübhe ve binā’en ‘aleyh müşārun ileyhi ‘azl ederek yerine kifāyeti ve maḳām-ı mu’allā-yı ḥilāfete şadāḳati mücerrebī olan Ebū ‘Ubeyde’yi naşb u ta’yin buyurdu.

Ümerā-yı Cenāb-ı Fārūḳ Hāzret-i ḥalīfeniñ her meḳārimine her dürlü evāmirine iktidā-yı tām ve imtişāl-i tamām göstermek gibi meḥāsin-i ‘ālī-cenābāneyi hā’iz olmalarıyla nezdlerinde yek diğerkini çekememek mişillü bā’iş-i fetret ve zarar olan temāyülāt-ı nefsāniyye ḳat’iyyen merdūd ve maḳşad muḳaddes bir kelimetu’llāhıñ i’lāsından ‘ibāret olmasıyla evāmīr-i celīle muvaffāḳiyet ḥuşūşunda beynlerinde bir ittihād-ı mükemmel mevcūd idüğünden Cenāb-ı ‘Ubeyde bu tebeddūli muḥārebe ešnāsında ketm ile Hāzret-i Ḥālid’i meydān-ı ḥarbdan ayırmayıp Yermūk muḥārebesinde muẓaffer olduğdan sonra birlikde Başra üzerine ḥareket ve Başra’yı daḥi feth ile Dimaşḳ’ı teşḥire,

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/16 Fall 2015



tevcihe ‘inân-ı niyet etdiler. Bu iki gâzanfer sîret-i Dimaşk’ı mükemmel bir mahâret-i harbiye ile yetmiş gün muhâşara edip derûnunda ki ‘asâkir-i Rûm’ı (s.21) ta’ziye ü tedmîr ve nihâyet kal’ânın bir tarafından şeb-hûn ederek güzel bir tedbîr-i ‘askerî ile âverde-i dest-i teşhîr eylediler.

Dimaşk fethinden sonra Cenâb-ı Hâlid Medîne-i Münevvere’ye ‘avdet edip Hâzret-i Ebû ‘Ubeyde ile ma’iyyetindeki ümerâ-yı İslâm ise Fihl nâm mahalde müctemî‘ olan Rûm’uñ cesîm bir ordusu üzerine yürüyerek muhârebeye tutuşdular. Rûm ‘askeriniñ ‘adedi keşîr ve cem‘iyyetleri kebîr idiyse de ‘asâkir-i Fârûk’uñ şavlet-i düşmen-şikenânelerine karşı tâb-âver mukâvemet olamayacak derecede bî-mecâl olduklarından bu muhârebeye seksen biñ Rûm maqtûl olup bağıyyetü’s-süyûfuñ firârdan başka bir güne harekete mecâlleri kalmadı ve fütûhât-ı muharrere bütün nevâhî-i Şâm ahâlisiniñ kalblerine irâş-ı havf u hirâs eylediginden bunlarda şulh ile Hâzret-i halîfeye tâbî‘iyyete mecbûr oldular.

Hâlid bin Velîd hâzretleri Medîne’ye vusûl ile halîfe-i ‘adâlet-perver ya‘ni Cenâb-ı ‘Ömer radiyallâhu te‘âlâ anha mülâkât eyledikde Hâzret-i Fârûk’uñ kalb-i sâmîlerine kendisi için (s. 22) târî olan ‘ukdeyi hall edip ve Cenâb-ı Ebû ‘Ubeyde’niñ ma’iyyetinde bulunmak üzere Rûm muhârebelerine me’mûr olup tekrâr Şâmiye’ye (?) ‘avdet ve bir ordunun müstaķil kumandanı olduğı halde ahîren yine o orduda ma’iyyet-i me’mûrî ta‘yîn olunuşundan tolayı hâtîr u hayâline zerrece eşer-i igbîrâr getirmeyerek me‘âşir-i şecâ‘at ü gayretini ke‘l-evvel ibrâza müdâvemet eyledi.

Cenâb-ı Fârûk-ı a‘zâmın e‘âzım-ı muvaffakiyâtından biri de Kâdisiye muhârebe-i ‘azîmesidir ki bu muhârebeniñ tertîbâtında Hâzret-i halîfeniñ ve aña tamâmî-i tab‘iyyetle ser-firâz olan ümerâ-yı ‘asâkir-i Fârûk’uñ ittihâz eyledikleri tedâbîr-i harbiye haķîqaten hayret-bağş-ı ‘ukûldür. Bu muhârebe-i ‘azîme ‘asâkir-i İslâm ile İranîler beyninde vukû‘a gelip zîrde tafşîl olunacağı üzere İranîlere nisbetle kuvve-i İslâmiye bir fi‘e-i kalileden ibâret olduğı halde şü‘ân-ı İslâm’ın düşmene karşı göstermiş oldukları şavlet ü gayret şahâ‘if-i siyer-i Fârûk’a pek ‘âlî zînet vermişdir.

Ehl-i târîh ü siyeriñ ol bâbda verdikleri haberlere nazaran Hâzret-i ‘Ömer bin el-Hattâb radiyallâhu ‘anhın devr-i hilâfet-i (s. 23) seniyyelerinde dağı İslâm ‘aleyhine İran’da büyük bir ittihâd huşûle gelerek İran’ın dâhilen vukû‘ bulmakda olan teşettütü o aralık bi‘l-hâşşa bu ittihâd sayesinde sükûnet bulmuş ve ehl-i İslâm’a galebe çalmak ümîdine mebnî bütün İran serdârlarının ittifâkıyla Yezdicerd-i ahîr maķâm-ı saltanata getirilerek Kâdisiye muhârebesi için pek büyük tedârikâta teşebbûş olunmuşdur. O sırada hudûd-ı İran üzerinde bulunan ‘asâkir-i Fârûk’uñ ümerâsından Müsennâ İran’ın bu bâbdaki teşebbûşâtını Hâzret-i Emîr’ü’l-mü‘minîne ‘arz etmekle Cenâb-ı Fârûk hemân bi’n-nefs harekete karar virüp ‘âmmeye i‘lâm ve tertîb-i levâzım-ı harbe bir ‘azm-i âlem-pesendâne ile kıyâm ederek ‘Alî bin Ebî Tâlib radiyallâhu te‘âlâ ‘anh hâzretlerini Medîne’de vekîl birağıp hâric-i Medîne’de Şîrâr nâm mahalli ordugâh ittihâz eyledi.

Aşhâb-ı kirâm Cenâb-ı halîfeniñ maķarr-ı hilâfetinden tebâ‘üdünü münâsib görmemişler ise de bunu ‘Ömer radiyallâhu te‘âlâ ‘anha ‘arz için kimse cesâret edemediginden Hâzret-i Fârûk tedârikât-ı muķtaziyyeye devâm etmekde idi. (s.24) Nihâyet kibâr-ı aşhâb-ı kirâmın kararıyla Hâzret-i ‘Osmân radiyallâhu te‘âlâ ‘anh huzûr-ı halîfede tavassuţ ve aşhâb-ı kirâmın re‘yini beyân ve taşdik eylediginden Cenâb-ı Fârûk aşhâbı cem‘ ile bi‘l-istişâre Sa‘d İbni Ebî Vakķaş’ın emâret-i ceyş ta‘yînine karar ve müşârun ileyhi Hevâzin şadaķâtını cem‘-i me’mûriyetinden hemân celb ederek: “Ey Sa‘d, Resûlullâh ‘aleyhi’s-selâmın şeref-i karâbet ü şöbete seni mağrûr eylemesin, zîrâ Hâķ Te‘âlâ seyyi‘âtı hasenât ile mahv eder. Allâhu Te‘âlâ ile halk beyninde münâsebet-i tâ‘atda olmakla olur. Allâh’ın dininde herkes müsâvidir, Allâh şâhibi ve anlar kullarıdır. Halkın yek-digerinden fażl u meziyeti ‘iffetledir ve Hâķ Te‘âlâ’nın lutfuna ta‘atle nâ‘il olurlar. Sen Peyğamber ‘aleyhi’s-selâmdan gördüğün gibi hareket ve meşâķķa şabr eyle.” diye bir huţbe-i belîga irâdiyle der‘âķab harekete emr verdi ve dört biñ ‘askerle Sa‘d’ı yola çıkardı. Sa‘d İbni Ebî

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/ 16 Fall 2015



Vaḳḳāş rāḍiyallāhu te‘ālā ‘anhiñ hareket eylediği sālifü’z-zıkr dört biñ şü‘ān-ı İslām’dan başka arḳadan daha dört biñ nefer gönderilerek bunlarla Müşennā ma‘iyyetinde bulunan ‘asākır-i Cenāb-ı Fārūḳ birleşip cümlesi otuz dört biñ kişilik bir ordu teşkil eylediler. (s.25)

Cenāb-ı Sa‘d’ın vuşūlüne degin Müşennā başka bir muḥārebede alıp bu sırada nüks eden bir yaranın te‘şiriyle Bīr-i rūd(?) nām mevki‘de cām-ı şehādeti nüş itmiş bulunduğundan manşibi birāderi Mühennā’ya tevdī‘ ve ordu-yı hümāyūn oradan hareket etdirilerek Sīrāf nām maḥale nüzūl olundu ve burada Ḥāzret-i Fārūḳ-ı ekberiñ ta‘līmāt-ı mahāret-kārānesine taṭbīḳan ‘asker ta‘biye olunarak ordunun ṭālī‘a vü cenāḥları ve muḳaddimetü’l-ceyş u sāk ve ihtiyātı tertīb ü taḳsīm ve livāları bahādırān-ı İslām’dan kıdemī olanlara teslim edildi. Bu tertībāt sırasında Ḥāzret-i Sa‘d tarafından muḳaddimetü’l-ceyşe aşḥāb-ı kirāmdan Zühre bin ‘Abdullāh ve cenāḥ-ı eymene kezālik aşḥābdan ‘Abdullāh bin el-Mut‘im ve cenāḥ-ı eysere Şuraḥbīl bin es-Sımta ve emr-i Ḥaḳ vāki‘ olursa ḥilāfet-i emārete Ḥālid bin ‘Urfuṭa ve ‘askeriñ sākına ‘Āşım bin ‘Amr ve ṭālī‘a idāresine Sevād bin Mālik ve ağır süvāriye ‘Abdullāh Zi’s-Sehmeyn ve ḥafīf süvāriye Selmān el-Bāhilī ve piyādeye Ḥamāl bin Mālik el-Esedī kumandan naşb edilmiş ve Cenāb-ı ḥalīfe cānibinden daḥi ḳāḍi-‘askerlige ve taḳsīm-i ḡanā’ime ‘Abdurrahmān bin Rebī‘a ve düşmeniñ aḥvālını ve mevāki‘iñ keyfiyyatını taḥḳıḳa Selmān-ı Fārisī ve kitābet-i ‘askeriyyeye Ziyād bin Ebī Süfyān ta‘yīn buyurulmuş idi. (s.26) Bu orduda Bedrilerden ṭoḳsan ṭoḳuz ve aşḥābdan üçyüz on yedi ve fetḥ-i Mekke’de bulunanlardan üçyüz ve evlād-ı aşḥāb-ı kirāmdan yedi yüz zāt-ı ‘ālī-ḳadr mevcūd idi.

Sa‘d bin Ebī Vaḳḳāş rāḍiyallāhu te‘ālā ‘anh ordusunu bu şüretle tertīb ü tanzīm etdikden soñra Sīrāf’dan ḳalkup ‘Uzeyb nām maḥale ve ordudan daḥi hareketle Ḳādisiye’ye gidip ‘Atīḳ ile ḥādek arasındaki cisriñ ḥizāsına ḳondı ve aḳıncı fırḳaları tertīb ile eṭrāfa şaldırdı ve ordu-yı hümāyūn bu şüretle bir ay ḳadar Īrān ordusunu orada bekledi. Bu müddet zarfında Īrān ordusundan ḥiçbir eşer zūhūr etmeyip ancak Īrān ser-‘askeri Rüstem ile Şāh Yezdicerd beyninde eşer-i infī‘āl olduğı ve güç ḥāl ile Īrān ordusunun aḥiren Rüstem ma‘iyyetiyle Sābāt nām maḥale ḳadar sevk olunabildiği ḥaberleri ordu-yı hümāyūna vāşıl olmağla Sa‘d tarafından Ḥāzret-i ḥalīfeden ta‘līmāt-ı cedīde ṭaleb olunarak re‘y ü şecā‘at aşḥābından ‘ādet-i ‘ādile-i İslām vechile bir ḳaç zātın sefāretle Medāyin’e bi‘l-‘izām Īrāniyāniñ ḳabūl-i İslām ve cizye ve ḥarb beyninde taḥyīr olunmaları ḥaḳḳında fermān-ı işābet-beyān-ı Fārūḳ’ı (s.27) şeref-şādır olduğundan mücibince Nu‘mān bin Muḳarrin ve Yüsr bin Rehm ve Ḥamlete bin Ḥuveyte ve Ḥanzale bin er-Rebī‘ ve Furāt bin Ḥayyān, ‘Adiy bin Süheyl ve ‘Uṭārid bin Ḥācib ve Ḳays bin Zūrāre ve el-Eş‘as bin Ḳays ve el-Ḥāriş İbn Ḥassān ve ‘Āşım bin ‘Amr ve ‘Amr bin Ma‘dikerib ve Muḡire bin Şu‘be ve Mühennā bin Ḥārişe nām zevāt-ı fiḥām intihāb ve Medāyin’de Yezdicerd cānibine i‘zām olundu. Müşārun ileyhim Medāyin’e vuşūllerinde aḥālī geçidlerine çıkıp anların ḥüsnüne ve libāslarının sadeligine nāzar eder ve şecā‘atlerini ve işābet-i tedbirlerini taşavvur ve mülāḥaza etmeksizin yalnız zāhir ḥāllerine imāle-i nāzarla istiḥfāḳrāne bir şüretde yek-digerlerine baḳışırılar idi.

Nihāyet süferā-yı müşārun ileyhüm Yezdicerd’e mülākāt ederek Şāh tercümān vāsıtasıyla bunlara ḥiṭāben: “Memālikimize tasalluṭunuza sebeb nedür? Bizim dāḥili meşḡuliyetimiz mi size bā‘iş-i cūr‘et oluyor?” su‘allerini irād eyledi ve süferā-yı fiḥāmdan Nu‘mān bin Muḳarrin arḳadaşlarının icāzetiyle Şāha: “Ḥaḳ Te‘ālā ḳavm-i ‘Arab’a luṭf u merḥametden bize peygamber irsāl eyledi. (s.28) Resūlullāh bize dīn-i ḥaḳḳı beyān ve İslām’a da‘vet ile va‘d-i İllāhiyi tebşir etdi. ‘Arab’ın ba‘zısı tav‘an İslām’ı ḳabūl eylemekle şerefi ziyādelendi ve kimisi kerhen ittibā‘ eylediyse de soñradan ḥüsn-i ḥāl ḳazandı. Dinimiz bizi yek-digerimize temelluḳ u ta‘abbüdden ḳurtardı. Cümlemiz Ḥaḳ Te‘ālā’ya ‘ābid ve ḥürriyyet-i kāmile ve sa‘ādet-i dünyeviye vü uḥreviyye nā‘il olduḳ. Ḥāzret-i Resūlullāh dīn ü cizyeden birini ḳabūlden istinkāf edenlerle ṭā‘ata gelinceye dek muḥārebe eylememizi ve sā‘ir ümemi ‘adl ü inşāfa ve dīn-i ḥaḳḳa da‘vet etmemizi emr ü vaşıyyet edip bize minhāc-ı hidāyet ü necāh ve sirāc-i ṭarīḳ-i rūşd ü felāḥ olmak için kendüsine vahy olunan kitāb-ı İllāhiyi terk eyledi. Eger siz de bizim gibi ḳabūl-i dīn-i İslām ederseniz Kitābullāh’ın aḥḳām-ı şerīfesi memleketiñizde icrā oluncaya dek ba‘zımız ḳalıp

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/16 Fall 2015



‘askerimizi çekeriz. Bunu kabûlden imtinâ²¹ eyleseniz cizyeye kabûl ve kemâl-i tevâzu‘la edâ ederseniz o hâlde cizyeyi istîfâ için me‘mûrlar birağıp yine gideriz ve size bir taraftan tasallut olunduğda gelir i‘âne eyleriz. Bunların her ikisini de kabûl etmezseniz ‘avn-i Hakk’a ve meded-i rûhâniyyet-i Risâlet-penâhî’ye müsteniden sizinle harb ederiz.” cevâbını verdi. (s. 29) Bundan sonra Yezdicerd ‘Arab’ın fakr u mezelletinden bahş ile hakâret-âmîz bir takım tefevvühâtta bulunmağla müte‘âkıben Kays bin Zûrâre kelâma âgâz ederek: “Ey Melik, bizim mâ-sabağ hâlimiz dediginiz gibi idi, lâkin cihân bir hâlde тұrmaz her milletin bir tavr-ı ikbâli bir ümîd-i istiğbâli vardır. Hakk Te‘âlâ bize merhamet eyledi ve Resûlullâh’ı gönderdi, hâlimizi ıslâh kıldı. Biz eski bildiginiz gibi degiliz, biz yalnız ‘izzet-i dünyâ için degil sa‘âdet-i dâreyn için çalışırız. İ‘lâ-yı Kelimetullâh ta‘mîm-i ‘adâlet, neşr-i envâr-ı medeniyet için her ferdimizin fikri düşmenlerimize temelluk degil tedâfi‘ ü tehâcîm ile ölünceye dek çalışmak gibi ‘âlî bir mevki‘a irtikâ eylemiştir. Bu oturanlar eşrâf-ı ‘Arab’dur; eşrâf işrâfdan hayâ idip söylemezler. İşte hakîkat-i hâlî ben söyleyeyim anlar şehâdet etsinler. Sizin için üç hâlden birisini kabûl lâzımdır. Bunların birisi dîn-i İslâm, ikincisi cizye, üçüncüsü kılıçdır.” diye şedîd ü mü‘eşşir bir nutk irâd eyledi. Yezdicerd bu nutk üzerine ziyâdesiyle hiddet ederek: “Eger benden evvel gelen şâhlardan birisi süferâyı katl etmiş (s. 30) bulunsa idi ben ikincisi olarak sizi öldürürdüm. Eger memlektinize ‘avdet etmezseniz Rüstem’e emr ederim, cümleñizi Kâdisiye hândeğinde defn ider ve Şâpûr-ı Zü’l-ektâf ziyâde size mu‘âmele-i şedîde icrâ eyler.” me‘âlinde hîd-bînâne vü mağrûrâne bir cevâp virdi ve tahkîr için bir zenbîl toprak getirdip içiñizde her kim büyük ise bunu yüklenip re‘isiñize götürsün.” dedi.

Bu muhâvereden sonra ‘Âşım: “Ben cümlesinden şerîfim.” diyip zenbîli omzuna aldı ve atlara binip ordûya geldiler. Orduya vuşûllerinde ‘Âşım Cenâb-ı Sa‘d’a yüksek şadâ ile nidâ ederek: “Yâ Sa‘d, istibşâr eyle ki memâlik-i İrân’ın toprağını ayağıña getirdim.” dedi ve hûsn-i tefe‘ül eyledi. Süferâ-yı ‘Arab’ın Medâyin’de vuşûllerinde Yezdicerd, Rüstem’i Sâbât mevki‘inden celb etmişti. Süferâ-yı müşârun ileyhimin ‘avdetini müte‘âkıb Rüstem tekrâr Sâbât’a gelerek İrân ordusunu ta‘biye ve kırk biñ ‘askerle muqaddimetü’l-ceyşî tertîb ü tehyî’e edip Câlînûs’ı emîr ta‘yîn, (s. 31) altmış biñ kişi kendi idâresinde birağıp cenâheyn Mihrân ve Fîrûzân’ı naşb ve sâkâda yigirmi biñ kişi ile on sekizi kabile ve on beşi cenâheyn mahşûş olmak üzere otuz üç danede fil techîz eyledi ve güyâ ‘asâkir-i İslâm’ı uşandırmak zu‘muyla Medâyin’den hürûcundan i‘tibâren dört ayda Kâdisiye’ye vâsıl oldu. Rüstem Kâdisiye’ye vuşûlünde ordusunu ve fillerini ‘Atîk şuyı boyunda ve ordu-yı hümâyûn karşısında şahâ’if-i sâlifede beyân olunan tertîbât vechile ta‘biye ve ertesi gün nehr-i mezkûr üzerinde icrâ-yı keşfiyât-ı lâzîme eyledi.

Rüstem’in talebiyle ordu-yı hümâyûndan bir kaç def’a daha süferâ gönderilerek ‘Acemler ‘asâkir-i Fârûk’ın bilâ-şart ‘avdetlerini teklîf ve bu teklîflerine bir takım türrehât-ı mağrûrâne terdîf eyledilerse de süferâ-yı İslâm’ın evvel ü âhîr cevâbları dîn-i mübîn-i İslâm’ın meziyyâtından ve İrânîleri üç güne dek kabûl-i İslâm ve cizye ve harb beyninde tahyîrden bâhiş kalup muşâlağa için dermiyân edilen şartlar İrânîlerin gürûr u ‘âzametlerine karşı te‘şîrât bahş edemediğinden her def’ada (s.32) giden süferâ-yı mü‘min İrânîlerin hârekat-ı mağrûrânesine izhâr-ı ta‘accüb ve hattâ bu hâl ile düçâr-ı tezelzül olacaklarını ve “ابو كم ادم و امكم حوا²¹” medlûlünü derpîş ederek ibrâz-ı te‘essüfle ‘avdet eylerler idi. Fi’l-hakîka Rüstem dağı ‘asâkir-i İslâm’ın besâlet ü şecâ‘atini ve dîn-i celîl-i İslâm’ın şevket ü sa‘âdetini derpîş eyledi ve hattâ bir aralık ümerâsını nezdine celb ile kendilerine ‘asâkir-i Cenâb-ı Fârûk gibi bir takım şîr-i jiyân ve pîl-i demân mişâl-i şüc‘ân besâlet-i iştîmâle karşı İrân efrâdının tâb-âver olamayacağını ve dîn-i İslâm’ın ‘ulviyyetini beyân ederek kabûl-i İslâm düşdükleri küreyve-i mezelletden tahlîş için İrânîlere bir bedreka-i zâtü’s-selâm olacağı hakkında bir takım tekâlîf-i ma‘kûlânede bile bulundu. Lâkin gözleri İrân kâliçelerinin âlâyiş-i rengârengine, dilleri râviyân-ı Fûrs’ün ta‘zîmât-ı safsaşa-kârânesine alışımış olan ümerâ-yı Mecûsiyân hakkında gâfletle semend-ârâyı kavm-i ‘Arab’ın muhakkar bir şîrzîmeden ‘ibâret

²¹ “Babanız Âdem ve anneniz Havvâ’dır.”

olarak bunlara teba'iyet kendileri gibi şahib-i 'azamet bir kavm için pek büyük şeyn olacağı (s.33) vādilerinde cevelān etdirip bu sözlerle Rüstem'in ta'aşşubunu tahrike 'atf-i 'inān eylediler ve nihāyet harbe karar verdiler.

Beri taraftan serdār-ı İslām Sa'd bin Ebī Vakkaş radiyallāhu te'ālā 'anh hazretleri daḥi İrānīlerin bu eṭvār-ı maḡrūrānesine izhār-ı te'essüfle beraber 'avn-i Haḡḡ'a ve meded-i rūḡāniyet-i Haḡret-i Risālet-penāhi'ye müsteniden şufūf-ı 'asker-i İslām'ı harb için tertib ü istihzār ve sūre-i cihād daḥi tesmiye olunan sūre-i Enfāl'i şavt-ı bülend ile kurrā'-ı İslām'a tilāvet ü tekrār etdirerek ve 'asākir-i manşūreye bir ḡuṭbe-i belīḡa irād ederek şalāt-ı zuhurdan sonra herkesin yerli yerinde turmasını ve dört kere tekbir alacağından tekbir-i evvelde cümlelinin birlikde tekbir ederek hāzır bulunmasını ve tekbir-i şānide 'askerin silāhlarını taḡınmasını ve tekbir-i şālīşde süvārilerin meydāna at sürerek neşāt u secā'at verici eş'ār okumalarını ve tekbir-i rābi'de cümlesi birden tekbir alarak "ولا حول ولا قوة الا بالله" ²² diyerek hemān düşmen üzerine hücum edilmesini tenbih ü tavsiye eyledi. (s.34)

Ber-minvāl-i muḡarrer vaḡt-i zuhurdan sonra serdār-ı 'ālī-tebār-ı İslām müretteb olan tekbirleri almaḡa besmele-keş ihtirām olarak üçüncü tekbirde İrān hānlarından Fīrūz meydāna atılmasıyla şüc'ān-ı İslām'dan Ḡālib bin 'Abdullāh'ın bāzice-i dest-i besāleti olarak dām-ı esārete giriftār ve muvaffaḡiyyet-i İslām daha şu birinci ḡamlede rū-nümā vü āşikār oldu ve bundan sonra dördüncü tekbir alınarak nā'ire-i harb ü kıṭāl müştedd olmasıyla o gün aḡşamı vaḡt-i 'işāya dek muḡārebe ve o gün ki harb ordu-yı hūmāyūna hücum eden 'asākir-i İrān ve filler ile ok muḡārebesinden 'ibāret olmaḡla yevm-i mezkūra "يوم الرماة" tesmiye edildi. Bu günkü muḡārebe İrānīlerden bir ḡayli 'asker ve filiñ telefini ve 'asākir-i İslām'dan beşyüz kişinin şehādetini mücib olarak 'ala's-şabāḡ serdār-ı İslām'ın emriyle şühedā defn ve mecrūḡlar orduda bulunan ḡādimāt-ı ḡuzātın eyādī-i tedāvisine 'idā' olundu. Bu sırada İrān 'askeri dūnki maḡlūbiyetin acısını çıkarmak kaşdıyla her taraftan ordu-yı hūmāyūn üzerine hücum eylemeleriyle muḡārebe kızışarak İrānīler 'asākir-i Cenāb-ı (s.35) Fārūḡ'ın ba'zı şaflarını bayaḡı zedelediler ise de diyār-ı Şāmiye'de bulunan bahādırān-ı İslām'dan Hāşim bin 'Utbe Cenāb-ı ḡalīfenin şeref-şādır olan fermānına mebnī ma'iyetindeki yedi biñ kadar şüc'ān-ı 'Arab ile fenn-i harb kavā'idine taṭbīḡan şaf şaf yetişerek nesim-i muvaffaḡiyyet ehl-i İslām üzerine vezān olmuş ve muḡārebe gecenin yarısına kadar devām ederek ve ḡādveḡh-i Zū'l-Hācib ve Fīrūzān gibi ekşer kibār-ı Fīrs meydān-ı mübārezede rūy-ı ḡāke serilerek netice-i harbde de muḡafferiyet 'asker-i İslām'da ḡalmış ve yevm-i mezkūra "يوم الاغواث" ya'ni imdādlar günü, denilmiştir. Bu muḡārebeye şühedā-yı İslām iki biñ neferden ve telefāt-ı Mecūsiyān on biñ kişiden 'ibāret idi. Ferdāsı ya'ni üçüncü gün āteş-i harb u cidāl kuşluk ḡengāmında iştī'āl edip yevm-i mezkūrda Fīrs 'asākiri eñ şoñ ḡayretle hücum u iḡtiḡām ve ibrāz-ı me'āşir-i şeca'āte pek ziyāde iḡdām eylediler ve 'asākir-i İslām üzerine taraf taraf filler ve süvāriler şaldırarak fark-ı İslām'ı vādī-i tefriḡaya düşürmek istediler ise de bahādırān-ı 'asākir-i Fārūḡ (s.36) bu hücumların cümlesini mütteḡiden bir şavlet-i dilirāne ile def' ve şadā-yı tekbiri bāḡāḡ-ı cenāb-ı ulūhiyyete ref' ile arslanlar gibi düşmen ordusu içine girerek ve şufūf-ı 'asākir-i İrān'ı aḡdām-ı besāletleriyle cıḡneyerek fenā bir ḡāle bozdular ve faḡaṭ meşāḡir-i İslām'dan Ḳays bin el-Mekşūḡ ve 'Amr bin Ma'dikerib gibi iki bahādır-ı zī-şānı zāyi' eylediler.

Bugünkü harb aḡşāma kadar mümtedd olup tarafeyn aḡşam üzeri ayrıldı ve yevm-i mezkūra "يوم العماس" ya'ni kavī vü şedīd adamların günü, diye ad verildi. Şaffeynin istirāḡati pek az bir müddet devām edip biraz sonra Fīrs ü 'Arab yek-diḡerine şedīden hücumlar ederek gice daḡi muḡārebe ve muḡāribin şuyun ḡaḡıldısı gibi seslendiklerine mebnī bu gecenin cengine 'Arablar "ليلة الهير" vaḡ'ası tesmiye eylediler. İşbu gice muḡārebesi eşnāsında İrān 'askerinin Sekr (?) nām mevḡi'deki geḡiddin 'Atiḡ şuyunu mūrūr ile ordu-yı hūmāyūnuñ ḡaṭt-ı ric'atini kesmek tehlikesi vārid-i ḡaṭırları (s.37) olduḡuna mebnī Haḡret-i Sa'd mevḡi'-i mezkūrı tutmak ve İrānīlerin

²² "Güç ve kuvvet sadece yüce ve büyük olan Allah'ın yardımıyla elde edilir."

harekâtına taraşşudla lüzümü taqdîrde muhârebeye tutuşmak üzere şüc'ân-ı İslâm'dan Tuleyha ile 'Amr'ı miqdâr-ı vâfî 'asker ile maḥall-i mezkûra i'zâm eylemişdi. Müşârun ileyhümâ beynerinde meşveret edip mezkûr geçidden karşıya geçerek İran ordusunun ḥaṭṭ-ı ric'atini kesmek üzere karar vermeleriyle 'Amr geçidi muḥâfaẓa için orduda şebât ve Tuleyha miqdâr-ı kâfî 'asker ile karşı yakaya mürûr eyledi. Tuleyha geçidden mürûrını müte'âkib İran ordusunun ḥaṭṭ-ı ric'atini muḥâfaẓa eyleyen fırkası üzerine baġtaten hücum ederek bu sırada Cenâb-ı Tuleyha'nın fırkasını teşkil eden muhâcimin-i İslâm def'aten ve müttehiden tekbîr almalarıyla İranîler neye uğradıklarını bilmeyip edecekleri harekâtı şaşırdılar. Bunun üzerine geçidde bulunan 'Amr daḥî ma'yyetindeki kuvvetle geçidin aşağısında olan İran fırkasına hücum etmekle bu muhâcemâtı ve tekbîr şadalarını işiden sâ'ir 'asâkir-i İslâm daḥî muhârebeye karışarak ve tarafeyn bir birine girerek nâ'ire-i harb (s.38) ü kıtâl-i müstedd ve kılıç u nîzelerin şaşırdısı şâbaḥa dek mümtedd oldu. Hâşim bin 'Utbe ile âḥîren ordu-yı hümâyûna iltihâk eylediği suṭûr-ı sâlifede beyân edilen 'asâkir-i İslâm'ın ümerâsından Ka'kâ' nâm bahâdır bu ḥalâlde serdâr-ı 'Acem Rüstem'in çadırına bir şîr-i jiyân gibi saldırıp ve Rüstem ise o sırada yük kaṭırlarının arasına girmesiyle Ka'kâ' çadırı taḥarrîde iken biri tarafından Hilâl bin 'Alkame nâm şeci' rûzgâr-ı Rüstem'i bulup katl eyledikten sonra “قلت رستم ورب الكعبة الى الى” ya'ni “Ka'be şaḥibi nâmına yemîn ederim ki Rüstem'i katl eyledim, yanıma geliniz, geliniz.” diye nidâ eylediginden 'asâkir-i İslâm Hilâl'ün etrâfını aḥterân-ı pertev-feşân gibi şarıp gül-bâng-ı tekbîr ile günbed-i çarḥa gülğule şaldılar. Rüstem'in katliyle İran ordusu külliye münhezim ve perişân olarak geriye kalan ve zincirli ta'bir olunan otuz bin kadar İran 'askerini ümerâdan Câlînûs bi'l-istişhâb 'Atîk şuyunu geçip ric'ate çalışdı ise de 'asâkir-i İslâm (s.39) yakalarını bırakmadığından bunların daḥî cümlesi maḳtûl oldu ve bu sırada “Direfş-i Gâviyân” demekle şehir olan deri bayrağı Dırâr bin el-Ḥaṭṭâb ele geçirip ba'zı terşî'ât ile müzeyyen olduğundan mezkûr bayrak ḥums-ı ġanâ'im sırasında maḥarr-ı ḥilâfete gönderildi.

Geceli gündüzlü üç gün devâm eden işbu muhârebe-i 'azîmede İranîlerin mecmû'-ı telefâtı yetmiş bin kişiyi mütecâviz ve 'asâkir-i İslâm'ın şühedâsı ise on bin nefere bâliğ idi. Bu muhâreb-i 'azîme vü müdhişede aşıl nazar-ı diġkate çarpacak şey yüz yigirmi bin neferden 'ibâret olan İran ordusunun ancak şülüşü râddesinde bulunan 'asâkir-i Cenâb-ı Fârûk tarafından 'akıllara ḥayret verecek şüretde inhizâm u perişânîye düçâr edilmesidir. Zirâ İranîler hem miqdârca 'asâkir-i İslâm'ın üç mişlinden ziyâde hem de esliḥa vü mühimmât ve mevķi'ce olan mükemmeliyetleri ordu-yı hümâyûna nisbeten fevķa'l-'âde idi. Lâkin tafşîlât-ı muḥarrere üzerine muhârebenin deķa'îķına nazar-ı im'ân ile bakılırsa görülür ki 'asker-i İslâm bir ittiḥâd-ı (s.40) tām ile düşmen üzerine hücum u iṭtiḥâm ve İranîler ise meftûn-ı şân u gurûr olarak harekât-i muta'azzımâneye ihtimâm ediyorlardı. Kibâr-ı İslâm-ı 'Arab'ın evâ'il-i aḥvâlini lisân-ı tevâzu'la i'tirâf u tizķâr eyledikleri ḥâlde küberâ-yı İran mevḥûm besâletlerini ortaya atarak şüc'ân-ı İslâm'ı fillerin ayakları altında maḥv u nâbûd kullanıp karınca vaķ'asından olsun ġaflet eyliyorlardı. Memâlik ü 'asâkir-i İslâmiye'de medeniyet, 'adâlet, ḥürriyet-i kâmile ḥükûm-fermâ, Fûrs ülke ordularında ise zulm ü i'tisâf taḳat-fersâ idi. İşte kavm-i Fûrs'de o zamânlar mevcûd olan sū'-i aḥvâl koça bir Sāmāniyân ḥükûmetini düçâr-ı tezelzül ü izmiḥlâl ederek nihâyet Şâh Yazdicerd'in ḥayâtı daḥî ḥükûmeti gibi rûzgâr-ı izmiḥlâl önünde gubâr-âsâ şavurulup gitdi.

Bâlâda tafşîl olunan Kâdisiye muhârebesinde meşḥûd olan nuşret ü muvaffakiyyeti, serdâr-ı İslâm Sa'd İbn Ebî Vaḳḳâş ḥazretleri (s.41) Cenâb-ı ḥalîfeye 'arz için Medîne-i Münevvere'ye maḥşûş bir müjdecî çıkarmış ve Emîrû'l-mü'minin Ḥazret-i 'Ömer raḍiyallâhu te'âlâ 'anh daḥî muhârebe-i mezkûre neticesine dâ'ir ḥabere şiddetle intizâr ederek hemân külle yevm ḥâric-i Medîne'ye çıkıp Kâdisiye yolunu gözlemekde bulunmuş idi. Cenâb-ı Fârûk-ı ekber yine ḥaber beklemek üzere ḥâric-i Medîne'de bulunduğu bir gün müjdecî Sa'd'ın muḥarrerâtıyla gelerek yolda kavuşmasıyla Kâdisiye'den ḥaber su'âl buyurduklarında müjdecî “İslâm muzaffer ve müşrikler müdemmer” cevâbını vererek ve ḥalîfeyi bilemediği için tevâḳḳuf etmeyerek Medîne'ye toġrı hareketinde sür'atle devâm ve Ḥazret-i müşârun ileyh daḥî müjdecinin binegi hareketine uyarak

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/ 16 Fall 2015



birlikde koşup tafşil-i keyfiyeti isti'lâm eylerdi. Medîne kapusundan birlikde derûn-ı şehre girdiklerinde ahâlîniñ cümlesi kıyâm ile selâma muntazır olduklarını görünce müjdeci: “Ömrüm saña fedâ olsun niçün kendini bildirmediñ?” diye Cenâb-ı halîfeden i'tizâr ederek râhilesinden indi ve halîfe-i Resûlullâh ise “ لا بأس عليك المومنون اخوة ” (s.42) ya'ni “Saña bunda be'is yokdur, mü'minler kardeşdir.” diyerek hâ'iz olduğı mekârim-i ahlâk u evşâfın 'ulviyyet-i derecâtını bir kat daha i'lâm buyururdu.

Cenâb-ı Fârûk-ı ekber rağiyallâhu te'âlâ 'anh memâlik-i İslâm'ın tevsî' dâ'iresine lüzûm gördüğü zamân feth-i memâlik ü büldân için fırkalar tertib eylediği sırada meşhûr fâtih-ı Mısr 'Amr bin el-'Âş'ı dağı bir fırka 'asker-i İslâm ile arz-ı Filistin'de kâ'in kal'a ve şehirlerin feth ü teşhîri zımnında o cihete me'mûr buyurmuş idi. 'Amr bin el-'Âş Ürdün'ü şulhen zabt eylediği sırada oralardan çekilen Rûm 'askeri Ğazze ve Kudûs'de ictima' etdiklerinden müşârun ileyh Ebu'l-A'ver es-Sülemî nâm emîri Ürdün'e birağıp Ğazze'ye gitdi. Ve Ğazze'yi ve müte'âkıben Sebastîye ve Nâblus'ı feth ile ahâlisini cizyeye rabt etdi. Bu fütûhât üzerine 'Amr'la ve 'Amevâs ve Beyt-i Cibrîn ve Yâfa şehirleri cihetine yürüyerek bunları da âverde-i dest-i teşhîr eyledikten sonra Kudûs'de mütehaşşın Rûm 'askeri emîri (s.43) Artebon'a haber gönderip şulh talebinde bulundu ise de Kudûs'ün kibâr-ı ahâlisi Emîrül-mü'minin 'Ömer bin el-Hattâb rağiyallâhu te'âlâ 'anhuñ bi'n-nefs 'ağd-i şulha teşrîflerini istid'â ederek şüret-i istid'â 'arz olunmağla Ğazret-i müşârun ileyh beyt-i Mağdis'e hürmeten meşâgil-i cesîme-i hilâfeti şîr-i Hudâ Cenâb-ı 'Aliyyü'l-Murtażâ kerremallâhu vecheye terk edip Medîne-i Münevvere'den hareket eyledi. A'mâl-i Şâm'dan Câbiye nâm kaşabaya muvâşalat-ı seniyye-i hilâfet-penâhîlerinde ümerâ-yı İslâm'dan kendilerini istikbâl eden Ebû 'Ubeyde ve 'Amr ve sâ'ir zevât ile birleşerek 'ağd-i şulh için Kudûs'e gitmek murâd eyledikde ümerâ bir kat libâs ile bir re's esb tağdim etdilerse de libâsı giymekden istinkâf ile esbe süvâr oldu ve faķat biraz hareketden sonra yerli oynak olduğı için esb-i mezkûrdan hoşlanmayıp yine kendi atına bindi. Kudûs'e vuşul-i hümâyûnlarında Rûm tarafından Kudûs'de 'asker emîri olan sâlifü'z-zıkr Artebon şulhi kabûl etmeyenler ile Mısır'a savuşdı ise de Kudûs'ün kibâr-ı ahâlisi cizyeye (s.44) kabûl ile muşâlaħa ve hâlâ Tûr-i Sînâ manastırında maħfûz idüğü mervî olan şulhnâmedeki şerâ'it ile 'ağd-i muķâvele eylediler. Bu sırada Remle ahâlisi dağı talib-i şulh olmağla bunlarla da cizye vermek şartıyla 'ağd-i şulh eyledi. Bundan sonra Cenâb-ı Fârûk-ı a'zam (Şahretullâh)ı süpürüntüden taħhîr ve mescidiñ binâsını emr ve arz-ı Filistin'i iki sancığa taķsim eyleyüp nısfını Remle'ye ilhâķ ile 'Alķame bin Ğakîm'e ve nısf-ı diğeriñi Kudûs'e ilhâķ ile 'Alķame bin Mücezziz'e tevcîh ve ümerâ-yı İslâm'a iktizâ eden tedâbir ü ta'limâtı şifâhen tebliğ ü tenbîh ederek Medîne-i Münevvere'ye 'avdet buyurdu.

Memâlik-i İslâm'ın tevessü'i yeñiden bir taķım nıẓâm u ķânûn vaż' ve ittiħâzına lüzûm göstermekle Ğazret-i halîfeye aşhâb-ı Resûlullah'ı celb ile tertib-i merâtib ve ta'yîn-i vezâ'if huşuşunı istişâreye ibtidâr eyledi. Eşnâ-yı müzâkerede Ğazret-i 'Ali kerremallâhu vechehu ibtidâ kendi nefisinden başlamasını Cenâb-ı Fârûk'a teklif eylediyse de (s.45) cenâb-ı müşârun ileyh bu şüreti 'adem-i kabûl ile 'amm-i Resûlullah Ğazret-i 'Abbâs'dan bed'an ederek ehl-i karâbet ü şahâbet ve İslâm'da şahib-i kıdem ü kadem olanlara ħayşiyet ü derecelerine göre şehri ikiyüz elliden beş biñ dirheme kadar vazîfeler taķşîş ve zevcât-ı Cenâb-ı Risâlet-penâhi'ye onar biñ ve Ğazret-i 'Â'îşe'ye on iki biñ dirhem ta'yîn eyledi. Ve nisâya ayrıca mertebât virüp ehl-i Bedre dereceleri nisbetinde ayda ikiyüzden beşyüz dirheme kadar ve şıbyâna yüzer dirhem ve muhtâcîn ü fuķarâya şehri iki cerîb ya'ni taķriben iki buķuk kile buğday tertib etdi. Ba'dehu beytü'l-mâl-i müsliminden kendisine dağı nafaķa ta'yinini aşhâba teklif edip anlarda almağā izin verdiler ve cümlesi zevcât-ı Cenâb-ı Resûlullâh'dan kerîme-i Fârûk Ğazret-i Ğafşā nezdine giderek Cenâb-ı halîfeniñ beytü'l-mâlden yalnız kuvvet-i zarûri derecesinde bir şey aldığını ve cümleyi belağan mâ-belağ terfîh ü aķdâr etdiği hâlde kendisiniñ zarûret çekmesi lâyıķ olmadığını beyân ile refâhiyet-i hâlini arzû eylediklerini 'arz eylesini ve faķat münfa' il olacağı cihetle isimlerini söylememesini ricâ etdiler. (s.46) Ğazret-i Ğafşā bu hâli peder-i 'âlîlerine 'arz eyledikde Cenâb-ı Fârûk bunu

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/ 16 Fall 2015



kimler söylediğini su'âl ve müşârun ileyhâ bu teklîfi eden aşhâbın ricâlarına mebnî isimlerini su'âl buyurmamasını istihâm ederek ba'de cenâb-ı müşârun ileyh Hafsa'ya hitâben zevci Resûlullâh 'aleyhi's-salâtu ve's-selâmın şüret-i ta'ayyüşlerini isti'lâm ve o da iktisâd ve kanâ'at-i Fahr-i kâ'inâtı ta'rîf ü i'lâm eyledi. Bunun üzerine timşâl-i mehasin ü mekârim olan Hazret-i Fârûk-ı ekber aşhâbın bu ricâsını kabûlde ma'zûr idüğünü beyân ile: "Ben dostum Resûlullâh'ın ve halîfesi Ebû Bekr'in işine gideceğim ki anlara vâsıl olayım, ziyâde yükle gidersem anlara yetişemem." dedi. Ve fi'l-haқиқа müttefaқun fiه olduğı üzere irtihâl buyurdıkları sâ'ate kadar kuvvet-i zarûriden başka beytû'l-mâlden bir hâbbe almadı.

Hazret-i Fârûk-ı a'zamın fütühât-ı celîlesi dâ'ire-i hadd ü hesâbdan hâric derecede bî-'add ü bî-şümâr olup müddet-i hilâfet-i seniyyelerinde 'idâd-ı memâlik-i İslâm'a idhâl buyurdıkları memâliğin başlıcaları Beytû'l-Maқdis, Şâm-ı şerîf, Tarsus (s.47) Antakya, Kâdisiye, Medâyin, Mısır, Sûs, Malatya, Bitlis, İsfahân, İskenderiye, Tûnus, Horâsân, Gûrgân, Tağıstân gibi bir hayli cesim şehir ve mühim kıt'alardan 'ibâretdür. Ümerâsıyla 'asâkirinin sâlifü'z-zıkr şehir ü kıt'aların hîn-i fethinde gösterdikleri besâlet ü şecâ'at yine Cenâb-ı Fârûk-ı ekberin taht-ı hüküm ve ma'yyetinde bulunmak şerefiyle mümtâz olan ümerâ vü 'asâkire yakışır mehasinden idi. Cenâb-ı müşârun ileyhiñ tertibât-ı 'askeriye ve tedâbir-i harbiye hakkında ümerâsına verdiği emirler bir şüret-i munşifânede tedkîk ü muhâkeme edilir ise tertibât u tedâbir-i mezkûre ile taқaddüm-i zamâna mebnî fûnûnuñ terâkķi eylediğı şu zamânda tertib ü ta'biye edilen ordular arasında ancak tağayyür eden eslihanın hâline göre istihkâmıların vaz'ından ve aña göre ba'zı harekâtın tenâsübünden başka bir fark görülemez. Hazret-i 'Ömerü'l-Fârûk radıyallâhu te'âlâ 'anhnı siyer-i sâmiyeleri hakkında taşîlâtı isti'âb için bu risâle değil (s.48) hattâ cildlerle kitâblar bile kâfi olmayacağı cümlece müsellemler olup maқsadım ise ihvân-ı dîne ol bâbda hûlâşaten ba'zı ma'lûmât i'tâsıyla Hazret-i müşârun ileyhiñ şefâ'ât-i seniyyelerini istid'âya bir vesilecik elde etmekden 'ibâret idüğünden bu kadarla kiyâfeti iltizâm ve her ferd-i müsellemler için dağ-ı derûn olan ve faқat mübeşşiriyet-i seniyyelerine bir zamîme-i fâ'ikâ-i ma'neviye idüğü hüveydâ bulunan şüret-i şehadetleri bahşine nakl-i kelâm eylerim.

Târîh-i İslâm'ın beyânına göre Muğire bin Şu'be'nin Ebû Lü'lü'e isminde 'Acem Naşrânîlerinden âzâdlı bir kölesi var idi. Bir gün çarşûda Cenâb-ı halîfeye râst gelip kendüsine taşîş olunan günde iki dirhem verginün keşretinden şikâyet eyledi. Hazret-i 'Ömer şan'atını su'âl eyledikde demircilik, dülgerlik, nakkâşlık olduğunu ifade eylemesiyle bu şan'atlara nisbetle vergisinin çok olmadığını beyân ve istihbâra göre yel degirmeni binâ eylemeğe muktedir olup kendilerine de bir yel degirmeni yapıp yapmayacağını istihâmîmen fermân buyurdular. Buña cevâben habîs-i merķûm: "Saña bir yel (s.49) degirmeni yapayım ki maşrık u mağrib ahâlisinin cümlesi begensin." deyip şavuşduқda Cenâb-ı halîfe: "Köle beni tehdid ediyor." dedi. Ve ertesi gün mescid-i şerîfde şabâh namâzını kılarken merķûm Ebû Lü'lü'e iki başı semm-âlûd bir hançerle altı yerden Emîrû'l-mü'minin'i cerh ve o sırada bir kaç kişiyi de katl eyledi.

Hazret-i Fârûk te'sîr-i cürûhdan bî-tâb olarak 'Abdurrahmân bin 'Afv radıyallâhu te'âlâ 'anhnı namâza istihlâf eyledi ve ba'de's-salât hânelerine nakl edildi. Cürûh-ı mezkûrenin te'sîrâtından taḥlîş için Cenâb-ı halîfe kemâl-i ihtimâm ile tedâvî edildi ise de yarının biri mübârek göbekleri altında derin olduğundan tedâvîden bir güne semere görülemeyip bir gün bir gece daha hayât-ı şûrîde kaldıқdan sonra hicretin yigirmi üçüncü senesi Zi'l-hiccesinin yigirmi yedinci çehârşenbih gününde verķâ-i bâlâ-pervâz-ı rûh-ı muқaddesleri maḥbes-i kafes-i tenden sâha-i (s.50) bî-mesâḥa-i 'âlem-i kudse irtikâ eyledi ve na'ş-ı hümâyûnları "Ravza-i Muṭahharaya" idâ' olundu.

Haқиқat-i mes'eleye bir nazar-ı dūr-endişâne ile bakılırsa kâtil-i Cenâb-ı 'Ömer ya'ni Ebû Lü'lü'e-i saқar-maқarrın bu cinâyete cür'eti vergisinin keşretinden tolayı serd eylediğı şikâyetin Cenâb-ı halîfe tarafından 'adem-i istimâ'ından nâşi olmayıp bi'l-hâşşa Hazret-i Fârûk'ın İrân'da

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/ 16 Fall 2015



nâ'il olduğu muẓafferiyât-ı 'aẓîmeye mebnî İrânîleriñ dücâr oldukları bunca hezîmetlerden ötürü kânûn-ı dil-i pür-kînesinde şakladığı âteş-i gayz idüğü hüveydâ olur.

Hâzret-i Fârûk-ı a'zamîñ müddet-i hilâfetleri eşher-i aqvâl üzre on sene altı aydan ve 'ömr-i sāmîleri atılmış üç seneden 'ibâretdür. Cenâb-ı müşârun ileyh uzun boylu, a'zâsı mütenâsib, kavîyü'l-bünye, beñzi hûmrete mâ'il ve beyâz, başı saçsız ve mübârek lihyesi ak bir zât-ı mehâsin-şîfât idi. (s.51) Şahâ'if-i sâlifede tafşîl olunduğı üzre muhârebelerde şedîd, re'yi sedîd, 'âkıl, 'âdil, mehîb, laîf, müttakî, 'afîf idi. Zamân-ı hilâfet-penâhîlerinde beytü'l-mâl-i müslimîn keşret-i emvâl ile mâlî iken evlâd u 'iyâli kifâf-ı nefîsden fazla bir nesneye mâlik olmayıp ve ancak İslâm'dan müsteḥak olanlara beytü'l-mâl kapısı açık olup sâye-i 'adl ü kereminde herkes istihkâkına göre müreffehü'l-hâl ü ferîḥü'l-bâl bulunur idi. (İntihâ)

4. SONUÇ

Bulgaristan'ın Rusçuk vilayetinde doğduğu tahmin edilen Mehmed Hayri, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşamıştır. Daha çok gazete ve mecmualardaki yazılarıyla tanınan Mehmed Hayri, Sühâ isimli bir dergi çıkarmış ve burada Klasik Türk Edebiyatı alanında yazılar kaleme almıştır. Yazar bu mecmuada Klasik şiirin önde gelen temsilcilerini tanıtmış ve bazı Arapça ve Farsça beyitleri tercüme etmiştir. Klasik tarzda şiirler kaleme alan Rusçuklu Hayri'nin beş eseri tespit edilmiştir. Bunlardan biri Hz. Ömer'in hayatını muhtasar bir şekilde anlattığı *Siyer-i Fârûk* adlı eseridir. Bu kitapta Hz. Ömer'in künyesi, müslüman olması, fazileti, halifeliği ve O'nun zamanında gerçekleşen savaşlardan bahsedilmiştir. Ayrıca Hz. Ömer'in şehit edilme hadisesi ve hilyesi anlatılarak esere son verilmiştir. Eserde Hz. Ömer döneminde yapılan fetihler özellikle de Kadisiye Savaşı detaylı olarak anlatılmıştır. Bir yazar ve şair olan Rusçuklu Hayri bu metni akıcı ve edebî bir üslupla kaleme almıştır. Klasik edebiyatının son dönem nesir örnekleri arasında yer alan bu eser, siyer adıyla müstakil olarak Hz. Ömer'in hayatını anlatması açısından farklılık arz eder. Bu çalışmada incelediğimiz ve metnini neşrettiğimiz *Siyer-i Fârûk* isimli kitap, Hz. Ömer'le ilgili kaleme alınan eserler arasında önemli bir yer teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağarı, Murat (çev.) (2008), *İbn Hurdazbih Yollar ve Ülkeler Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Akın, Mehmet Emin (ter.) (2012), *İmam Eş-Şevkânî El-Fevâid El-Mecmua Fi'l-Ehâdis El-Mevdua Mevzu Hadisler*, Medarik Yayınları, İstanbul.
- Arslan, Mehmet "Mehmed Hayri Bey, Rusçuklu", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://www.turkdebiyatiiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2256>. (erişim tarihi: 07.12.2015).
- Atalan, Mehmet (2012), "Cenknâmelerde Hz. Ebû bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın Yeri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.17/1, s.1-13.
- Bozkurt, Metin Muhsin (hızl.) (1981), *Ahmed Cevdet Paşa Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ (Peygamberler ve Halifeler Tarihi)*, 2 Cilt, Çile Yayınları, İstanbul.
- Canan, İbrahim (hızl.) (1993), *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, C. 12, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ceyhan, Âdem (2006), *Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Vecizeleri*, Öncü Kitap, Ankara.
- Ceylan, Ömür-Yılmaz, Ozan (2007), *Bir Sürgün Şâheseri Mihnetkeşan Keçecizâde İzzet Molla, Sahhaflar Kitap Sarayı*, İstanbul.

- Çavuşoğlu, Mehmet-Tanyeri, M. Ali (1981), *Hayretî Divân Tenkidli Basım*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Gürtunca, M. Faruk (ter.), *Ebû Cafer Muhammed bin Cerîrî't-Taberî Tarih-i Taberî*, C.3, Sağlam Yayınları, İstanbul Tarihsiz.
- Durmuş, Ersin (2015), *Dört Halifeden Dört Yüz Hikmet Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul.
- el-Münâvî (1994), *Feyzû'l Kadir*, C.5, Beyrut.
- Erdoğan, Mehtap (2013), *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, Naim (ter.) (2011), *Rûdânî Büyük Hadis Külliyyatı Cem'ul-Fevâid C. 3*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Fayda, Mustafa (ter.) (2013), *Ahmed B. Yahyâ El-Belâzurî Fütûhu'l-Büldân (Ülkelerin Fethi)*, Siyer Yayınları, İstanbul.
- Fayda, Mustafa (2007), "Ömer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, C. 34, s. 44-51.
- Fayda, Mustafa (2009), "Siyer ve Megazi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, C. 37, s. 319-324.
- Huyugüzel, Ömer Faruk (2000), *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İnalcık, Halil (2005), "Türkler ve Balkanlar", *Bal-Tam Türklük Bilgisi*, 3, s. 20-44.
- İsen, Mustafa (1997), *Ötelerden Bir Ses*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- İsen, Mustafa (2009), *Varayım Gideyim Urumeli'ne*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- İsmail b. Muhammed el-Aclûnî (1408/1988), *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlû'l-İlbâs I*, Beyrut.
- Karabiber, Şükrü (1971), *Rusçuklu M. Hayri'nin Belagat Adlı Eseri*, Bitirme Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul.
- Kılıç, Filiz-Bülbül Tuncay (2007), "Bulgaristan Doğumlu Divan Şairleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.43, s.49-66.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, hzl. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.
- Mustafa bin Mehmed, *Kitâbu Şerh-i Sad Kelimât*, Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesi, 42 Yu 8181.
- Parlhyan, Abdullah (hzl.) (2007), *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, C. 3, Konya Kitapçılık, İstanbul.
- Rusçuklu Mehmed Hayri (1299/1881), *Türkçe Kaside-i Bürde Şerhi-Hediye*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul.
- Rusçuklu Mehmed Hayri (1300/1882), *Türkçe Avâmil Tuhfesi*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul.
- Rusçuklu Mehmed Hayri (1300/1882-1883), "Fuzûlî-i Bagdâdî", *Süha Mecmuası*, Cüz 2, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, s.22-25.
- Rusçuklu Mehmed Hayri (1300/1882-1883), "Bazı Ebyât", *Süha Mecmuası*, Cüz 2, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, s.24.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/ 16 Fall 2015



- Ruşçuklu Mehmed Hayri (1300/1882-1883), “Gazel”, *Süha mecmuası*, Cüz 3, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, s.39.
- Ruşçuklu Mehmed Hayri (1303/1885), *Siyer-i Fârûk*, Aydın Vilayeti Matbaası, İzmir.
- Ruşçuklu Mehmed Hayri (1304/1886), *Hediyetü’l-İhvân*, Aydın Vilayeti Matbaası, İzmir.
- Ruşçuklu Mehmed Hayri (1308/1890), *Belâgat*, Aydın Vilayeti Matbaası, İzmir.
- Süha Mecmuası (1300/1882-1883), Cüz 1, 2 , 3, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul.
- Ünver, İsmail (1986), “Mesnevi”, *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, S. 415-416-417/Temmuz, Ağustos, Eylül, s. 430-563.
- Yardım, Ali (hızl.) (1999), *Şihâbü’l-Ahbâr Tercümesi*, Damla Yayınevi, İstanbul.
- Yıldız, Âlim (2001), “Üsküdarlı Sâfî’nin İslâm-ı Hazret-i Ömer Yâhud Bir Harika Mesnevisi”, *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. XIII-XIV, s. 219-249.
- Yılmaz, Mehmet (2013), *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Yücesoy, Hayrettin (2001), “Kâdisiye Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, s. 136-137.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Koyuncu, F., (2015). “Son Dönem Osmanlı Âlim Ve Ediplerinden Rusçuklu Mehmed Hayri Ve Siyer-i Fârûk İsimli Eseri / Late Ottoman Scholar And Litterateur Mehmet Hayri From Ruse Siyer-i Faruk Named Work”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/16 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8772>, p. 897-922.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/16 Fall 2015

